

LUND UNIVERSITY

Väljer unga fel? – grundskoleelevers attityder till gymnasievalet

Panican, Alexandru

2015

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Panican, A. (2015). *Väljer unga fel? – grundskoleelevers attityder till gymnasievalet*. (Kompetens för tillväxt; Vol. Rapport nr 19). Ratio.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Väljer unga fel?

– grundskoleelevers attityder till gymnasievalet

Av: Alexandru Panican, Ratio och Lunds universitet

Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	4
Syfte	5
Disposition	5
Metod, tillvägagångssätt och urval	6
Tillvägagångssätt	6
Urval	7
Vad säger de intervjuade eleverna?	11
Hur uppfattas teoretiska respektive yrkesprogram samt gymnasievalet?	12
Hur reflekterar eleverna om kopplingen mellan gymnasial utbildning och framtida etablering? ...	21
Vad avgör gymnasievalet samt vilka faktorer betydelsefulla påverkar valet?	25
Grundskoleelevers attityder till gymnasievalet	30
Referenser	41
Appendix	46

Sammanfattning

Ungdomsarbetslösheten bland unga under 25 år är sedan 1990-talet en stor utmaning. Detta samtidigt som övergången från skola till arbetsliv utgör en nyckeldimension vad gäller ungdomsarbetslöshet. En faktor som avgör denna övergång handlar om matchningen mellan gymnasial utbildning samt efterfrågade kunskaper på arbetsmarknaden. Sverige har en heterogen matchning, ungdomsarbetslösheten är hög, samtidigt som företag inte hittar sökande med rätt kompetens. Matchningen på arbetsmarknaden hänger samman med elevernas gymnasieval.

Syftet med studien har varit att studera grundskoleelevers attityder och förhållningssätt gällande teoretiska- respektive yrkesprogram för att ringa in de faktorer som avgör deras utbildningsval månaderna strax före gymnasievalet. Följande forskningsfrågor vägledde studien:

- Hur uppfattas gymnasievalet?
- På vilket sätt reflekterar grundskoleelever beträffande kopplingen mellan vald utbildning och arbetskraftsefterfrågan samt deras framtida etablering på arbetsmarknaden?
- Vad avgör gymnasievalet?

Det empiriska materialet har samlats med hjälp av semi-strukturerade intervjuer gjorda i fem skånska kommuner med olika skolresultat och socio-ekonomiska förhållanden.

Studien har lett till följande slutsatser:

- Gymnasievalet upplevs som positivt. Skolvalfriheten anses göra det möjligt att välja utbildning utifrån egna kunskapsintressen samt bestämma sig för den skola som matchar egna önskemål. Tidigare forskningsresultat som problematiserar valfrihet överensstämmer inte med elevernas egna positiva reflektioner.
- Teoretiska program beskrivs i ytterlighetstermer i förhållande till yrkesutbildningar. Teoretiskt inriktade elever har en nedvärderande syn på yrkesutbildningar som anses vara sekunda utbildningsformer för mindre studiemotiverade elever. Yrkesinriktade elever har en nedvärderade syn på yrkesprogram också.
- De intervjuade anser att den framtida inkomsten, som förväntas bli hög, utgör en mycket viktig dimension gällande framtida arbetsmarknadsetablering.
- Kopplingen mellan vald utbildning och arbetskraftsefterfrågan samt utbildningens relevans för den egna etableringen på arbetsmarknaden intresserar inte eleverna. Studiedeltagarna säger att de inte har fått information om utbildningsdimensionering, yrkesutgång och utbildningens attraktionskraft på arbetsmarknaden.
- Den viktigaste dimensionen i valet av utbildning är att den ska vara "rolig" även om utbildningen skulle visa sig inte leda till ett jobb.
- Lärare, klassmentorer samt studie- och yrkesvägledare anses ha en marginell betydelse under valprocessen. Kompisar, oftast klasskamrater, har stort inflytande under valet.
- Studiedeltagarna uppger att det är de själva som avgör valet. Empirin visar att valet av utbildningsinriktning (teoretisk eller yrkesutbildning) styrs till stora delar av den egna sociala bakgrunden. Valet av gymnasialt program och skola avgörs av eleven utifrån vad som bedöms vara en rolig utbildning. Sättet att förhålla sig till skolvalfriheten utan hänsyn till arbetsmarknadsetablering underbygger matchningsproblem.

Inledning

Ungdomsarbetslösheten bland unga under 25 år är sedan 1990-talet en stor utmaning i det svenska samhället. Delar av forskningsfronten som fokuserar på orsakerna till ungdomsarbetslöshet uppfattar gapet mellan skola och arbetsliv som en nyckeldimension vad gäller ungdomars etablering i arbetslivet (Olofsson 2010, 2014a, 2014b; Bäckman m fl. 2011; Olofsson & Panican 2008, 2012; Olofsson & Wadensjö 2007, 2009; Olofsson & Thoursie 2007; Panican 2014; Lindberg 2012).

En faktor som avgör övergången från skola till arbetsliv är matchningen mellan gymnasial utbildning och efterfrågade kunskaper på arbetsmarknaden. Sverige har en heterogen matchning, ungdomsarbetslösheten är hög samtidigt som företag inte hittar sökanden med rätt kompetens, vilket leder till matchningsproblem (Karlson & Skånberg 2012; Olofsson 2013). Matchningen på arbetsmarknaden påverkas av hur utbildningen dimensioneras. Det finns dock inget samband mellan antagningen av elever till olika program och efterfrågan på arbetskraft med olika utbildningsprofiler (Olofsson & Panican 2014). Dessutom anses elevernas frihet att välja utbildning viktigare än möjligheterna att få jobb efter studenten (Hjort & Panican 2011, 2014). Matchningsproblem hänger även samman med elevernas gymnasieval vilka förankras i egna önskemål och föreställningar om utbildningsprogram. Unga väljer i flera fall gymnasieutbildningar utan hänsyn till de kvalifikationer som efterfrågas i arbetslivet (Olofsson & Panican 2012; Panican & Kaplan 2013). Ungdomsarbetslösheten är hög, men industriföretagen hittar inga sökande med rätt kompetens (Olofsson & Panican 2012). Samtidigt som industriföretagen behöver nyrekrytera är intresset bland unga lågt. Läsåret 2014/15 var det drygt 1,3 procent av alla elever i gymnasieskolan som läste industritekniska programmet (Skolverket 2014a). I Industrirådets senaste rapport om den kommande kompetensförsörjningen dras slutsatsen att: "Matchningen av kompetens mellan utbildning och arbetsmarknad bör generellt stärkas" (Industrirådet 2014, s 2).

Men hur tänker eleverna inför valet till gymnasieutbildning, vad påverkar och avgör deras utbildningsval och på vilket sätt reflekterar de kring arbetskraftsefterfrågan samt kopplingen till deras framtida etablering på arbetsmarknaden? Omkring vissa av dessa frågor har det bedrivits forskning, dock är det mesta genomfört för ungefär tio år sedan och detta före GY11. GY11 gav utbildningssystemet i uppdrag att bidra till den regionala och nationella kompetensförsörjningen, inte minst genom yrkes- och nyinförda reguljära lärlingsutbildningar vilka skulle bli mer avnämarstyrda och präglade av arbetslivets behov (SOU 2010:19). Det har exempelvis beforskats gällande grundskoleelevers utbildningsval (Svensson 2001; Broady & Börjesson 2002; Lund 2006; Dresch & Lovén 2010) men fokus i dessa studier har riktats mot valprocessens faktiska genomförande och utfall. En annan studie har analyserat hur ungdomars gymnasieval ger uttryck för strukturella aspekter såsom utbildningssegregation och genusordning i det senmoderna samhället (Sandell 2007). Den studie som är mer aktuell och som ligger närmast denna undersökning är Skolverkets (2013) rapport om hur förutsättningar som ligger till grund för skilda gymnasieprogram kan påverka ungdomars gymnasieval. Men forskningen är sparsmakad avseende elevernas egna reflektionsprocesser kring gymnasievalet samt kopplingen mellan påtänkt utbildningsval och den egna framtida arbetsmarknadsetableringen.

Syfte

Syftet är att studera grundskoleelevers egna attityder och förhållningssätt gällande teoretiska- respektive yrkesprogram för att ringa in den dimension eller de faktorer som avgör deras utbildningsval månaderna strax före gymnasievalet. Studien omfattar elever som går sista terminen i årskurs 9 som därmed står inför att välja utbildningsalternativ. Följande forskningsfrågor vägleder studien:

- Hur uppfattar de intervjuade grundskoleeleverna teoretiska respektive Yrkesprogram? Hur uppfattas gymnasievalet?
- På vilket sätt reflekterar de intervjuade beträffande kopplingen mellan vald utbildning och arbetskraftsefterfrågan samt deras framtida etablering på arbetsmarknaden?
- Vad avgör gymnasievalet? På vilket sätt har grundskoleeleverna fått råd och hjälp från studie- och yrkesvägledare samt andra skolrepresentanter för att resonera sig fram till ett genomtänkt val, dels vad gäller utbildningsalternativ och dels huvudman? Vilken betydelse har föräldrarna, media (TV, radio, tidningar, olika webbplatser) och omgivningen (syskon, kompisar, skolkamrater) i valet av skol- och utbildningsalternativ?

Ett klagörande avseende ordet *attityd* som utgör ett nyckelbegrepp i studiens syfte. Attityd består av tre komponenter: kognitiv (kunskap om det man bildar sig en attityd mot), affektiv (känslor, föreställningar, värderingar som ligger till grund för attitydbildningen) och beteende (kunskap och känslor som föranleder en handlingsstrategi i förhållande till det som attityden riktar sig mot) (Passer & Smith 2011). I denna studie ringar jag in kognitiva och affektiva komponenter. Genom intervjuer tar jag reda på respondenternas tankar och föreställningar/värderingar dock inte faktiska handlingsstrategier. Med andra ord, jag undersöker vad respondenterna uppger för mig i intervjusituationen och inte vad de faktiskt gör.

Disposition

Den fortsatta framställningen omfattar fyra kapitel. I det kommande kapitlet redovisas den valda metoden för empiriinsamlingen, det använda tillvägagångssättet för att komma i kontakt med intervjupersoner som kompletteras med information om urvalet av kommuner. Därefter kommer det empiriska materialet att presenteras i ett separat kapitel. I rapportens sista kapitel analyseras det empiriska materialet utifrån centrala iakttagelser.

Metod, tillvägagångssätt och urval

Det empiriska materialet har samlats genom en kvalitativ metod. Kvalitativa metoder är särskilt lämpade i studier där syftet är att ringa in respondenternas tankevärld (Esaïasson 2007). Det skapar förståelse för hur människor reflekterar kring det sociala sammanhang de befinner sig i (Bryman 2011; Ahrne & Svensson 2011). Jag har gjort individuella semistrukturerade intervjuer (se intervjuguiden i bilaga 1 som bygger på studiens forskningsfrågor).

Semistrukturerade intervjuer kombinerar tematiska ramar förankrade i studiens forskningsfrågor med följdfrågor formulerade utifrån respondentens egna svar och fördjupningar omkring det som förs på tal under intervjusituationen (Lantz 2007). Kvalitativa metoder i form av intervjuer är inriktade på ett fåtal, djupgående intervjuer istället för antal respondenter (Kvale & Brinkmann 2014; Trost 2010 – för ett kritiskt perspektiv på kvalitativa metoder se exempelvis Meeuwisse et al. 2008; Alvesson & Skoldberg 2008; Allwood 2004).

Det empiriska materialet omfattar 20 enskilda intervjuer med elever som går sista terminen i årskurs 9 då gymnasievalet ska göras. Intervjuerna är gjorda i fyra skånska kommuner: Ystad, Helsingborg, Simrishamn och Svalöv. Studien har inte en komparativ ansats (Lijphart 1971), utan det är respondenternas egna attityder som analyseras. Men i urvalet av undersökningskommuner har jag vänt mig till respondenter från kommuner med egna lokala förutsättningar och därmed nått elever som befinner sig i skilda kontextuella förhållanden. Detta för att öka sannolikheten att få varierande svar. Jag har gjort fem intervjuer i varje kommun. Empiriinsamlingen har gjorts mellan januari och mars 2015. Samtliga intervjuer har spelats in och transkriberats; intervjuerna har genererat sammanlagt drygt 200 sidor text.

Studien uppfyller informations-, samtyckes-, konfidentialitets- och nyttjandekravet som utmärker god forskningsetik (Vetenskapsrådet 2012). Varje respondent har informerats om syftet med studien samt hur studien genomförts. Deltagandet i studien har varit frivilligt. De intervjuade har haft rätt att avbryta sin medverkan utan påverkan eller otillbörlig påtryckning. Varje respondent har tillfrågats om att spela in intervjun och accepterat. I enighet med konfidentialitetskravet har jag eftersträvat anonymitet och informerat respondenterna om att de kommer att vara anonyma i studien. Information kring dessa krav har redovisats inför varje intervjutillfälle. Studien uppfyller nyttjandekravet genom att använda empirin endast i forskningssyfte.

Tillvägagångssätt

Vad gäller rekrytering av intervjupersoner har jag som utgångspunkt vänt mig till skolor. Jag har först skickat ett mejl med information om studien till skolans rektor. Mejllet omfattade en förfrågan om att få tillstånd att bedriva studien (göra intervjuer med elever) samt en förfrågan om kontaktuppgifter till skolans yrkes- och studievägledare. Mejllet följdes sedan upp av telefonsamtal. Jag fick tillstånd av samtliga rektorer förutom en (med hänvisning till hög arbetsbelastning). I en annan skola, i samma kommun, efter samma procedur (mejl och telefonsamtal) välkomnades jag att göra intervjuer.

I nästa steg har jag kontaktat skolans yrkes- och studievägledare som vidare informerade skolpersonal och elever om studien. Yrkes- och studievägledarna har själva eller i samråd med klassföreståndare valt studiedeltagare samt tidpunkt för intervjuer. För att öka sannolikheten för

varierande svar och skilda preferenser gällande gymnasieval var kravet var att få välja respondenter med olika studieresultat. Samtliga intervjuer har gjorts på respektive skola.

Valet att bedriva studien i Skåne gjordes av bekvämlighetsskäl, studiens författare har sin hemvist. Skåne utgör inte en homogen region. Malmö, som är Skånes största kommun, utmärker sig negativt jämfört med de två andra storstäderna, Stockholm och Göteborg, men även i förhållande till riksgenomsnittet gällande sysselsättningsgrad, ungdomsarbetslöshet och relativ fattigdom (Panican et al. 2013; Olofsson & Annvir 2013; Axelsson 2011). Samma slutsats men även gällande studieresultat på gymnasial nivå gäller Region Skåne i förhållande till de andra storstadsregionerna och till riksgenomsnittet (Olofsson & Panican 2014). I Skåne ingår även Bromölla som hade landets högsta ungdomsarbetslöshet under 2012 (Panican & Kaplan 2013). Samtidigt finns det kommuner i Skåne som på flera områden utmärker sig positivt i förhållande till riksgenomsnittet, t.ex. Lomma, Vellinge och Lund. Skillnaderna förklaras i hög grad av varierande socioekonomiska förutsättningar (Olofsson & Panican 2014).

Sett till andelen elever som i årskurs 9 uppnått målen i samtliga ämnen är bilden positiv i undersökningslänet (se Tabell 1). I Skåne har 78,5 procent (våren 2013) av eleverna uppnått godkänt betyg i de ämnen som ingår i utbildningen. Motsvarande siffror för Stockholms län är 78,1 procent respektive är 77,3 procent för Västra Götaland. Genomsnittet för riket är 76,8. Om jämförelsen istället görs mellan landets tre största städer får vi en annan bild: Malmö har 66,5 procent med godkända betyg, Göteborg 69,5 och Stockholm 76,7 procent.

Tabell 1. Andel elever i åk. 9 som uppnått målen (betyg godkänt) i alla ämnen, andel (%), vårterminen 2013

Skåne län	78,5
Stockholms län	78,1
Västra Götaland	77,3
Riket	76,8
Malmö	66,5
Stockholm	76,7
Göteborg	69,5

Källa: SKL (2014)

Det finns stora skillnader mellan skånska kommuner även gällande studieresultat. Samtidigt som Skåne ligger bättre till än riksgenomsnittet och jämförbara län samt har Ystad med landets bästa studieresultat på högstadiet, omfattar länet fem kommuner (Bjuv, Malmö, Perstorp, Svalöv, Åstorp) som rangordnas bland de 25 procent av landets kommuner som kommer sämst ut i jämförelser av studieresultat i årskurs 9 (SKL 2014a).

Urval

Vad gäller urval av undersökningskommuner, är studien genomförd i kommuner som är geografiskt spridda inom Skåne och som representerar olika erfarenheter vad gäller studieresultat på högstadiet, elevernas sociala bakgrund med fokus på föräldrarnas utbildningsnivå, sökmönstret till gymnasiala program, andel elever med utländsk bakgrund, befolkningsstorlek samt medianinkomst. För att ringa in variationer i det empiriska materialet är ambitionen att undersökningen ska göras i kommuner med olikartade förhållanden och förutsättningar.

Sett till studieresultat på högstadiet, valdes en kommun som ligger strax över (Helsingborg) och en kommun som befinner sig under (Simrishamn) riksgenomsnittet för skolresultat vad gäller elever i årskurs 9 med betyg godkänt i alla ämnen. Därefter valdes två kommuner som står för ytterligheter i Skåne: en kommun som hävdar sig bäst såväl i länet som i landet (Ystad) och en kommun (Svalöv) som är en av landets 10 sämsta kommuner (lägst i undersökningslänet) sett till studieresultat i årskurs 9 samt (se Tabell 2).

Tabell 2. Andel elever i åk. 9 som uppnått målen (betyg godkänt) i alla ämnen, andel (%), vårterminen 2013

	Andel elever i årskurs 9 med godkänt i alla ämnen	Rankning av 289 kommuner	Jämförelse med föregående år
Riket	77,0		
Bjuv	70,1	241	↑
Bromölla	79,7	101	↗
Burlöv	73,4	197	↗
Båstad	85,2	40	↘
Eslöv	76,0	161	→
Helsingborg	78,5	120	→
Hässleholm	73,2	202	→
Höganäs	81,4	86	↘
Hörby	79,2	109	→
Höör	75,5	168	↘
Klippan	72,8	212	→
Kristianstad	73,7	192	→
Kävlinge	85,7	34	→
Landskrona	73,3	199	↘
Lomma	92,9	2	→
Lund	85,0	43	→
Malmö	66,5	261	→
Osby	82,5	61	↗
Perstorp	70,8	233	→
Simrishamn	73,2	201	→
Sjöbo	74,1	186	↗
Skurup	84,5	47	↗
Staffanstorp	85,1	42	↘
Svalöv	62,4	282	↘
Svedala	81,8	74	↘
Tomelilla	76,9	142	↑
Trelleborg	76,6	149	→
Vellinge	92,2	6	→
Ystad	93,1	1	↗
Åstorp	72,0	222	↘
Ängelholm	85,8	33	→
Örkelljunga	80,4	89	↗
Östra Göinge	75,3	172	↘

Källa: SKL (2014a)¹.

¹ När jag gjorde kommunurvalet (december 2014) inför intervjuarbetet utgick jag från de mest aktuella statistiska uppgifter gällande studieresultat på högstadiet presenterade i SKL (2014) därmed referenser i texten till denna rapport; i skrivandets stund har SKL precis gett ut en ny rapport med uppdaterad statistik (SKL 2015) där det används ett nytt beräkningssystem för sammanvägda studieresultat.

En annan viktig dimension avseende skillnader mellan de valda undersökningskommunerna är andelen elever som läser på yrkes- respektive teoretiska program. Eventuella skillnader mellan kommuner skulle kunna peka på sökmönstret på lokal nivå. Samtidigt är detta problematiskt. Vissa elever hade kanske valt teoretiska program om de hade haft betyg för det, vilket gör att statistiken endast visar den faktiska andelen elever per program och alltså inte behöver avspegla sökmönstret. Å andra sidan kan heller inte antas att majoriteten av eleverna på yrkesprogram läser dessa för att de inte hade möjligheten att välja till ett teoretiskt program. Statistiken visar (se Tabell 3) att det finns tydliga skillnader mellan undersökningskommunerna. Simrishamn och Svalöv, vars studieresultat i årkurs 9 hamnar under riksgenomsnittet, har en högre andel elever som läser på yrkesprogram jämfört med Helsingborg och Ystad vilka hävdar sig positivt i förhållande till genomsnittet för riket. Svalöv, som hamnar lägst i statistiken bland studiens undersökningskommuner, har lägst andel elever på teoretiska program.

En slutsats som skulle kunna dras från de statistiska uppgifterna presenterade i tabell 3 är att ju bättre studieresultat i högstadiet på kommunnivå, desto fler elever väljer teoretiska program. Detta stämmer dock inte gällande Ystad som år 2013 hade bäst placering i landet gällande studieresultat i årskurs 9 och ändå uppvisar en mindre andel elever på teoretiska program (55,9 procent) jämfört med Helsingborg (60,9 procent) vilken befann sig strax över riksgenomsnittet och på plats 120 i rankningen av landets kommuner (SKL 2013, 2014b). Något som skulle kunna påverka elevernas sökmönster på gymnasial nivå är att Helsingborg i huvudsak har företag inriktade på handel, kemi och läkemedelsteknik och Campus Helsingborg är sedan år 2000 en del av Lunds universitet med plats för 4 300 studenter. En annan förklaring kan hittas i elevernas sociala bakgrund; elevers resultat och utbildningsval påverkas av föräldrarnas utbildningsnivå, något som nationalekonomer kallar det intergenerationella sambandet (Olofsson & Panican 2008; SOU 1993:85; Angelov, Johansson & Kennerberg 2008; Gruffman 2010; Svensson 2001; Skolverket 2015b; Dresch & Lovén 2010). Ser man på undersökningskommunerna har Helsingborg elever med högst andel högutbildade föräldrar, 46 procent, vilket kan jämföras med 32 procent i Svalöv och Ystad samt 29 procent i Simrishamn (Skolverket Siris 2015a).

Det är intressant att uppmärksamma att andelen elever som läser på yrkesprogram har minskat i alla undersökningskommunerna mellan läsåret 2011/12 och läsåret 2013/14. Utvecklingen är tydligast i Svalöv (se Tabell 3, på nästa sida). Trenden bekräftas av utvecklingen i landet generellt där intresset för att söka yrkesutbildningar avtar, särskilt bland elever med goda studieresultat. (SKL 2013, 2014b). Andelen elever som sökte yrkesprogram efter grundskolan uppgick 2014 till 27 procent vilket, jämfört med 2008, är en nedgång på hela tio procent (Skolverket 2014b; Olofsson 2015). En förklaring till den nedåtgående trenden är att yrkesprogrammen inte längre automatiskt ger behörighet till högskolestudier. Nuvarande regering planerar dock att tillsätta en utredning för ett återinförande av automatisk högskolebehörighet på yrkesprogrammen.

Tabell 3. Andel (%) elever som läser yrkes- och teoretiska² program (tabellen omfattar inte statistik gällande specialutformade och individuella program) läsåret 2011/12 och läsåret 2013/14

	Yrkesprogram läsåret 2011/12	Teoretiska program läsåret 2011/12	Yrkesprogram läsåret 2013/14	Teoretiska program läsåret 2013/14
Helsingborg	31,5	59,0	28,9	60,9
Simrishamn	44,8	43,3	41,9	47,4
Svalöv	52,4	39,3	43,3	46,7
Ystad	46,3	48,5	37,3	55,9

Källa: SKL (2013, 2014b)

De fyra valda undersökningskommunerna skiljer sig även beträffande befolkningsstorlek och medianinkomst (se Tabell 4). Helsingborg, som är Sveriges åttonde största kommun, är undersökningens största kommun med ett invånarantal som är tio gånger större jämfört med Svalöv. Till skillnad från Helsingborg är Svalöv en pendlingskommun vilket innebär att minst 40 procent av befolkningen pendlar till en annan kommun för att jobba. Simrishamn har en folkmängd som placerar sig mellan Svalöv och Ystad storleksmässigt och är den enda kommunen i undersökningen vars medianinkomst hamnar under riksgenomsnittet. Simrishamn är dessutom den kommun som har elever med lägst andel högutbildade föräldrar. Både Simrishamn och Ystad är placerade i en tätbefolkad region vilket betyder att kommunerna befinner sig i ett område med mer än 300 000 personer inom en radie på drygt 110 kilometer. Ystad, som hävdar sig bäst gällande studieresultat på högstadienivå, uppvisar även den högsta medianinkomsten från undersökningskommunerna (SKL 2015).

Tabell 4. Folkmängd, kommungrupp och medianinkomst i Helsingborg, Simrishamn, Svalöv och Ystad

	Helsingborg	Simrishamn	Svalöv	Ystad
Folkmängd (dec 2014)	135 344	18 905	13 460	28 771
Kommungrupp	Större stad	Kommun i tätbefolkad region	Pendlings- kommun	Kommun i tätbefolkad region
Mediannettoinkomst (2013) – median 196 172	202 751	185 277	199 389	205 168

Källa: SKL (2015)

En ytterligare aspekt som kan leda till olika studieresultat och valstrategier är andelen elever med utländsk bakgrund (elever födda utomlands eller barn till utrikesfödda föräldrar). Elever med utländsk bakgrund uppvisar sämre studieresultat såsom lägre betyg och högre andel avhopp jämfört med elever med svensk härkomst (Olofsson & Panican 2008; Olofsson & Annvir 2013). Man skulle förvänta sig att undersökningskommuner med lägst andel elever med utländsk härkomst har bäst studieresultat. Ett sådant antagande kan delvis bekräftas eftersom Ystad, med landets bästa studieresultat har lägst andel elever med utländsk bakgrund, 11 procent. Men en sådan slutsats skulle vara förhastad. Svalöv placerar sig sist i statistiken angående skolresultat på högstadiet bland studiens undersökningskommuner samtidigt som den har näst lägst andel elever med utländsk bakgrund (15 procent). Detta kan jämföras med Helsingborg som uppvisar studieresultat över riksgenomsnittet samtidigt som kommunen, i förhållande till Svalöv, har nästan dubbelt så stor andel elever med utländsk bakgrund (28 procent). Helsingborg är dessutom den av kommunerna i undersökningen där flest väljer att läsa teoretiska program på gymnasial nivå (Skolverket Siris 2015).

² I SKL (2013) diskuteras teoretiska program i termer av studieförberedande program medan i SKL (2014b) görs fördelningen av elever enligt GY11 och då använts uttrycket högskoleförberedande program.

Vad säger de intervjuade eleverna?

Empiriredovisningen omfattar tre delar. Varje del baseras på de forskningsfrågor som presenteras direkt efter studiens syfte. I den första delen presenteras de intervjuades attityder om teoretiska respektive yrkesprogram samt respondenternas uppfattningar om gymnasievalet. Den andra delen beskriver respondenternas attityder vad gäller kopplingen mellan vald utbildning och arbetskraftsefterfrågan samt deras framtida etablering på arbetsmarknaden. I den sista delen lyfts dels studiedeltagarnas svar om vad de anser avgör deras gymnasieval fram och dels de intervjuades attityder kring det stöd de har fått från skolans studie- och yrkesvägledare samt andra skolrepresentanter för att resonera sig fram till ett genomtänkt val. Ett annat tema som faller inom ramen för denna del av arbetet är den betydelse föräldrarna, media och omgivningen har i valet av skol- och utbildningsalternativ.

Redovisningen omfattar flera citat för att kunna låta läsaren komma nära det empiriska materialet. Jag kommer att använda olika formuleringar såsom "den intervjuade", "respondenten", "studiedeltagare" eller "undersökningsdeltagare" för att inte synliggöra om det är en flicka eller pojke som citeras i strävan efter att hålla respondenterna anonyma. I vissa citat kommer xxx att användas för att utesluta vissa nyckelord såsom namn på gymnasieskolor. Detta för att läsaren inte ska kunna identifiera respondenten; till potentiella läsare av denna rapport räknas även skolpersonal på respondenternas egna skolor och studiedeltagarnas egna klasskamrater.

Könsfördelningen mellan de intervjuade visade sig bli exakt lika trots att jag inte har haft som syfte att uppnå detta då studien inte har ett genusperspektiv. Det visar sig att även det planerade gymnasievalet följer en nästan lika jämn fördelning mellan pojkar och flickor: fem pojkar uppger att de kommer att välja teoretiska program och lika många ämnar välja yrkesprogram; sex flickor planerar välja teoretiska program och fyra yrkesprogram. Respondenternas planerade gymnasieval följer till viss del sökmönstret i undersökningskommunerna. I Helsingborg, undersökningskommunen med flest elever som läser på teoretiska linjer, uppger samtliga intervjuade att de kommer att välja teoretiska program. I Svalöv, där trenden att välja yrkesprogram har minskat tydligast bland undersökningskommunerna, berättar fyra av fem intervjuade att de kommer att välja teoretiska program. Ystad och Simrishamn ger en annan bild, i båda kommunerna planeras gymnasieval som inte överensstämmer med sökmönstret. Tydligast blir det i Ystad där andelen elever som läser på yrkesprogram har minskat med nio procent under de senaste åren, samtidigt som fyra av fem undersökningsdeltagare uppger att de kommer att välja just yrkesprogram. Detta skulle kunna innebära att sökmönstret inför nästa läsår kan ändras eller också är de intervjuade i Ystad och Simrishamn inte representativa för det lokala sökmönstret. Det ska poängteras att respondenterna har intervjuats innan det faktiska valet vilket innebär att undersökningsdeltagarna fortfarande har möjlighet att ändra sig och välja annat än det de har sagt i intervjusituationen. Det kan också vara så att eleverna inte kommer in på det tänka programmet vilket framförallt skulle gälla de elever som avser att välja teoretiska program vilka oftast kräver högre intagningspoäng. Respondenternas sociala bakgrund överensstämmer med Skolverkets statistisk om föräldrarnas utbildningsnivå i studiens undersökningskommuner (Skolverket Siris 2015). I Helsingborg, den undersökningskommun som enligt Skolverket (ibid.) har elever med högst andel högutbildade föräldrar, har de flesta av respondenterna föräldrar med högskoleutbildning. Samma statistiska uppgifter visar att nästan en tredjedel av eleverna i Svalöv och Ystad har högutbildade föräldrar vilket överensstämmer med andelen föräldrar med högskoleutbildning hos de elever jag har intervjuat i nämnda kommuner.

Simrishamn har lägst andel elever med högskoleutbildade föräldrar från undersökningskommunerna både enligt Skolverkets statistik (ibid.) och enligt de uppgifter jag har fått från de intervjuade om deras föräldrars utbildningsnivå. Denna samstämmiga bild visar att de intervjuade är representativa för de undersökta kommunerna vad gäller social bakgrund. Samma slutsats kan dras gällande andel intervjuade med utländsk bakgrund undantaget Ystad där ingen av de intervjuade eleverna har utländsk härkomst. Å andra sidan är Ystad, enligt Skolverkets statistik (ibid.) den undersökningskommun som har lägst andel elever med utländsk bakgrund.

Hur uppfattas teoretiska respektive yrkesprogram samt gymnasievalet?

De respondenter som avser att välja yrkesprogram resonerar om både teoretiska- och yrkesprogram. Oftast har dessa elever kunskaper om fler gymnasiala program jämfört med elever som planerar fullfölja ett teoretiskt program vilka för det mesta endast visar intresse för det gymnasiala programmet som de tänker välja. En av de intervjuade uppger att:

Jag är väldigt insatt i både studieförberedande utbildningar och yrkes. Det är alltid bra och veta vad som finns för man vet aldrig om man vill byta till ett studieförberedande.

De yrkesinriktade eleverna diskuterar yrkesprogram i positiva ordalag, oftast genom att lyfta fram praktikperioden. De refererar till den arbetsplatsförlagda delen av gymnasie-utbildningen och anser att praktikperioden förankras i olika praktiska moment som gör att man lär sig ett yrke på ett konkret sätt. En respondent uppger att:

Jag tycker det är bra med yrkeslinjer, praktikperioder gör att man lär sig genom praktik. Till exempel om du ska lära dig mura en vägg så kan du inte läsa på att mura en vägg utan du måste göra detta, lära dig praktiskt om hur man göra detta, böckerna hjälper inte.

Gång efter annan diskuteras yrkesutbildningar i termer av "roligt", nämligen att det är roligt med praktiska moment på utbildningen eftersom det är just dessa delar av utbildningen som är mest givande. En av de intervjuade nämner att:

Det är roligare att hålla på med det praktiska. Det är roligast med praktik för då får man gå ut och prova på stället. Jag är mer sådan yrkesinriktad, det är roligare att hålla på med praktiska, jag är praktisk av mig själv än att sitta med teoretiskt.

Samtidigt menar de flesta av de yrkesinriktade studiedeltagarna att de vill kombinera praktik och "verkligheten" med skolförlagd utbildning. Det anses att den skolförlagda delen är givande för att då tas del av yrkeskunskaper på en teoretisk nivå. Den skolförlagda utbildningsdelen ger dessutom möjlighet att återse sina studiekamrater för att kunna bibehålla vänskapsbanden, en del väljer fortsätta studera tillsammans med sina gamla klass-kamrater. En av studiedeltagarna uppger att:

Jag vill ju ha 50-50. Jag vill både sitta i skolan och arbeta med mina kompisar men även vara ute i verkligheten på en arbetsplats för att se hur det är.

Samtliga program resulterar i en examen, antingen yrkesexamen eller högskoleförberedande examen. Förhoppningen är att yrkesutbildningarna, som avslutas med yrkesexamen efter färdigutbildning, ska underlätta etableringen inom yrkesområdet. Eleven kan göra individuella val som ger högskolebehörighet inom ramen för den valda yrkesutbildningen (prop. 2008/09:199) men

de flesta av de intervjuade yrkesinriktade eleverna visar inte intresse för högskolebehörighet eftersom de inte anser ha någon användning av den:

Alltså jag tror inte att jag väljer högskolebehörighet eftersom på den skola jag kommer att gå får vi oftast jobb innan vi går färdigt skolan. Och så jag är sån som jag inte orkar plugga vidare. Så jag får jobb direkt. Så jag behöver inte högskolebehörighet.

Men inte alla håller med utan pekar istället på att högskolebehörighet i sig utgör en "försäkring" inför den egna framtiden genom att erbjuda flera möjligheter såsom att ändra utbildningsprogram eller fortsätta med eftergymnasiala studier:

Ja, högskolebehörighet har betydelse. För om jag inte tycker att utbildningen och jobbet är ball då kan jag ändra utbildning eller plugga vidare eller arbeta mig upp till annat.

En del av de intervjuade eleverna som planerar välja ett yrkesprogram har hört om lärlingsutbildningar och berättar att de hade gärna valt det istället för en yrkesutbildning om denna utbildningsform hade funnits i den egna kommunen eller på ett rimligt avstånd för att kunna dagpendla. Lärlingsutbildningar uppfattas vara än mer praktisk orienterade än yrkesprogram. De som hade valt lärlingsutbildningar hänvisar oftast till en egen studietrötthet. En respondent förklarar:

Jag är så j-vla trött på skolan, jag orkar bara inte mer.

En annan uppger:

Jag har [det nämns en funktionsnedsättning] och det gör att jag tycker att teoretiskt är sjukt tråkigt. Ju mindre teoretiskt desto roligare.

På samma sätt som yrkesutbildningar anses lärlingsutbildningar ge eleven en möjlighet att lära sig om hur det fungerar i "verkligheten":

Ja, det verkar kul [med lärlingsutbildningar], man får lära sig mycket mer om hur det går ute i verkligheten på arbetsplatserna. Man lär sig där.

En annan faktor som nämns är att lärlingsutbildningar skapar kontakter som kan mynna ut i en anställning vilket enligt ett fåtal intervjuade kan leda till att man inte behöver ens fullfölja hela den gymnasiala utbildningen:

Om jag är intresserad och de [refereras till arbetsgivare] gillar mig då får man börja tidigare. Man behöver inte gå hela utbildningen vilket är bra.

Bortsett från de yrkesinriktade elevernas hänvisningar till studietrötthet lyfts endast i enstaka fall negativa aspekter med teoretiska program. En respondent säger att:

Ja, jag vet att min syster fick en teoretisk utbildning, hon blev ingenting på den, typ samhällslinjen. Och jag kan själv tycka att det var förlorad tid, jag skulle aldrig själv välja den, jag vill komma ut i arbetslivet när jag har gått ut mitt gymnasium och därför väljer jag yrkesförberedande utbildning.

Det ska tilläggas att ingen av de intervjuade yrkesinriktade eleverna har betyg för att kunna söka sig till ett teoretiskt program. I de flesta fall behöver respondenterna även höja sina betyg för att komma upp till de antagningspoäng som krävs till det påtänkta yrkesprogrammet.

De elever som planerar att välja teoretiska program visar i flera fall negativa attityder när yrkesprogram kommer på tal. De anser att yrkesutbildningar är utbildningsformer för elever som antingen saknar studieförmåga eller inte visar något intresse för studier. Att välja en yrkesutbildning likställs med att man stympar sina möjligheter till en utvecklande framtid och ett framgångsrikt arbetsliv med en hög inkomst. Dessutom anses det att elever som väljer yrkesprogram inte längre har möjlighet till vidarestudier på högskolenivå eftersom man inte kan förvärva högskolebehörighet på dessa utbildningar. Yrkesutbildningar bedöms vara undermåliga utbildningsformer och de elever som väljer yrkesutbildningar beskrivs i nedsättande termer. Jag kommer att presentera flera citat från olika respondenter för att avspegla de teoretiskt inriktade elevernas attityder gällande yrkesutbildningar:

Det är mera att det är så att teoretiska är mer för de smarta och sånt, de som inte är lika smarta de kommer inte in på teoretiska.

Om jag skulle välja yrkesutbildningar så känns det att jag kastar bort alla mina poäng som jag har jobbat så hårt för.

Jag har hört att om man väljer yrkesprogram så är det liksom bara det, det blir inte mer efter det i livet.

Yrkesutbildningar är utbildningar som passar mindre studiemotiverade.

Alltså jag tror att de flesta vill tjäna mycket pengar. Så man ser upp till de höga utbildningarna, det är de som ger mycket pengar. De som har höga ambitioner har höga utbildningar och egna företag. Så är det inte med yrkes, yrkesutbildningarna försörjer en men de ger inte så himla bra jobb.

Jag vet inte mycket om yrkesprogram men jag är inte intresserad av dessa heller, det är utbildningar för de som inte vill plugga.

Teoretiska är de bästa och naturvetenskapliga linjen är den främsta, den öppnar många dörrar och sånt /.../ den gör att man kan komma in på vilken högskola man vill. Yrkesutbildningar är raka motsatsen.

/.../ yrkesutbildningar är mer så för sådana som är mindre studiemotiverade, jag är inte säkert på vilka som får lova att söka yrkesutbildningar men jag har hört att det är väldigt stor bredd på åldern så det är väldigt många som skulle söka sig dit så det är något för alla, det är mer sådana äldre personer som söker sig till yrkesutbildningar och försöker hitta ett yrke medan teoretiska /.../ är högskoleförberedande. Om man vill gå vidare i livet så är det teoretiska som gäller.

Alltså jag vet bara att yrkesutbildningar är inget för mig egentligen. Jag har alltid varit bra på det teoretiska /.../ för mig hade det aldrig varit något alternativ att välja yrkesprogram. Och för mig känns det som yrkesutbildningar är till för lågutbildade.

En enda undersökningsslagare funderar fortfarande på utbildningsalternativ, det lutar mot ett teoretiskt program men den intervjuade fortsätter reflektera kring vilken utbildningsinriktning skulle passa eleven bäst:

Det jag har märkt hittills när jag var på öppet hus /.../ på yrkesutbildning för xxx är att de [eleverna] där inte är lika engagerade i skolan och sånt, att de är lite medelmåttor /.../ då blir man också kluven för att man, samtidigt som jag vet att jag inte kommer att orka gå på till exempel en skola som xxx för att där är jättemycket plugg och sånt så kanske ska jag gå en yrkeslinje som xxx, men jag kommer att tycka det är jättejobbigt om alla andra är så som bara skiter i skolan, det kommer jag inte heller att orka med.

När det gäller lärlingsutbildningar delas de intervjuade teoretiskt inriktade eleverna i två grupper: de elever som inte har hört om denna form av utbildning och de elever som känner till men uttalar sig nedlåtande om lärlingsutbildningar:

Jag har aldrig hört om lärlingsutbildning.

Jag har inte hört och fattar inte vad som menas med lärlingsutbildning.

Man har sett vissa sådana affischer med lärlingsutbildningar men jag har inte en direkt aning om vad dessa utbildningar är, kanske är de för de som inte kan studera, det är den här typen av spekulationer.

Lärlingsutbildning är absolut ingenting för mig. Jag tycker att det är jättebra att det finns sånt för de som inte alls klarar av att sitta på en skolbänk, som inte klarar av att läsa och skriva, så det är jättebra för de som vill jobba inom bygg och sånt, det är skitbra för de för de kommer antagligen att få en bra framtid inom det istället för de behöver egentligen inte allt det här med ämne som matte och sånt men det är ingenting för mig i alla fall.

De teoretiskt inriktade eleverna har en elitisk syn på teoretiska program. Under intervjuerna påpekas av de flesta att teoretiska program kräver höga intagningspoäng vilket bedöms vara en fördelaktig sorteringsmekanism för att undvika ”typ att just omotiverade kan komma in för kommer de in så blir man automatiskt omotiverad själv”. Dessa utbildningsformer betraktas som, för att använda ord som kom fram i olika intervjusituationer, ”ordentliga” med ”jätteengagerade”/”super duktiga” lärare som besitter ”riktig kompetens” med skolor som har ”fräscha” lokaler och ”ambitiösa” elever. En av de intervjuade berättar att:

Jag vill välja XXX [namn på skola] för det är en fin skola /.../ De som väljer gå där klär sig ordentligt, ja, de är studiemotiverade, det är bara fint att gå där.

En annan respondent uppger att:

Jag väljer läsa på ett elitgymnasium som har väldigt duktiga lärare med riktig kompetens där elever har en sorts dresskod som de måste följa om du förstår vad jag menar och de är riktigt ambitiösa och ordentliga, det är en väldigt fin skola om man säger så.

En ytterligare intervjuad elev säger att:

Jag känner att på gymnasiet vill jag ha det annorlunda, jag vill ha människor med samma intressen, läsa på en skola som kräver höga intagningspoäng för att om du väljer natur då är det viktigt för mig att det finns människor [refereras till studiekamrater] som bryr sig om utbildningen /.../ därför är det viktigt för mig att det ska vara högre poäng så att man vet att man ligger på samma nivå med alla i klassen liksom /.../ En skola där det är lättare att komma in på blir det tramsigt och sånt.

De flesta av de intervjuade teoretiskt inriktade eleverna gör dessutom en rangordning mellan de teoretiska programmen. Naturvetenskapsprogrammet hamnar högst:

Jag tar natur som är det bästa men om jag inte kommer ni så får det vara samhälls eller något annat teoretiskt, spelar inte så stor roll.

Jag väljer samhällsprogrammet men om jag hade haft tillräckligt med poäng då hade det självklart blivit den bästa som är naturlinjen men jag har inte så höga betyg.

Jag tänker välja natur som första valet och sedan samhälle. Natur är över samhälls. Om jag kommer in så tar jag natur.

De yrkesinriktade elevernas attityder kring deras framtida yrkesutbildningar avspeglar inte en vilja att sortera bort eventuella elever som inte passar in. Det nämns på samma sätt att skolorna ska vara "fräscha" och lärarna beskrivs i termer av "trevliga" och "hjälpssamma". Den mest återkommande dimensionen handlar om jämlikhet mellan elever och mellan elever och lärare. Det anses vara mycket viktigt att eleverna samtalar med varandra utan prestige kopplat till någon rangordning mellan olika linjer. Likaså bedöms av de intervjuade att det blir viktigt att lärarna har en dialog med eleverna snarare än att fokusera undervisningsmoment som respondenterna anser vara präglade av ensidig informationsförmedling. Kommande två citat avspeglar aspekter som respondenterna bedömer vara viktiga på yrkesprogram:

På den skola [som den intervjuade väljer läsa på gymnasial nivå] är det väldigt bra sammanhållning mellan lärarna och eleverna fast eleverna gick på olika linjer så de snackade med varandra ändå, de var alla trevliga oavsett vad de pluggade.

Jag var där och skuggade [studiebesök på kommande gymnasieskola] i xxx dagar. Lärarna kom och snackade med en, de kom och hjälpte en om det var något man inte förstod, de pekade inte med hela handen. Så den första dagen fick vi hålla på med maskinerna. Och ska man serva de. Och sedan om man inte kunde hitta vissa ställen så hjälpte de en, de hjälper en hela tiden utan att bete sig som en sådan gammaldags lärare.

En gemensam aspekt för nästan samtliga respondenter, även om de teoretiskt inriktade eleverna är mer bestämda i tonen, är den framtida inkomstnivån då man etablerar sig på arbetsmarknaden. Höga löner anses av de flesta vara en nyckelaspekt i det framtida arbetslivet:

Jag har inte tänkt på framtida yrke men det viktigaste är att det blir hög lön. Klart det ska vara roligt men jag vill inte ha någonting som man knappt tjänar något på.

En yrkesinriktad elev berättar att:

Det är viktigt att man kan jobba sig uppåt så att man kan tjäna väldigt mycket, fast man inte kan tjäna så väldigt mycket från första början. Men man kan /.../ jobba sig uppåt /.../ man kan tjäna mycket bra pengar på detta.

För att få ett varierat empiriskt underlag var min ambition med urvalet av kommuner var att hitta skånska undersökningskommuner med egna lokala förutsättningar och skilda erfarenheter. Även om det finns skillnader mellan undersökningskommunerna, visar det sig i empirin att respondenternas svar skiljer sig. Dock kan dessa skillnader härledas framförallt till de intervjuades sociala bakgrund. Undersökningsdeltagarna bildar två grupper: teoretiskt inriktade och yrkesinriktade. Inom varje grupp återfinns ungefär samma attityder till det som är på tal. Nästan samtliga inom den egna gruppen pratar med en och samma röst. Det visar sig att samtliga elever som planerar att välja ett teoretiskt program har föräldrar med högskoleutbildning (sju av elva teoretiskt inriktade elever har båda föräldrarna med högskoleutbildning) medan en enda av de yrkesinriktade intervjuade har högutbildade föräldrar. Flera av de yrkesinriktade respondenterna väljer ett yrkesprogram som ligger nära det en av föräldrarna eller båda har som sysselsättning. En studiedeltagare förklarar att " Jag har varit säker på mitt val sedan i femman ungefär, jag skulle följa i pappas fotspår". Här följer ett annat exempel:

(Intervjuare)	<i>Hur tänker du kring gymnasievalet?</i>
(Respondent)	<i>För mig har det alltid varit självklart.</i>
(Intervjuare)	<i>Hur menar du, på vilket sätt var det självklart?</i>
(Respondent)	<i>Jag har varit uppväxt på en bondgård med djur och traktorer och olika fordon. Så mitt val har alltid varit självklart.</i>
(Intervjuare)	<i>Ok och vad var det valet?</i>
(Respondent)	<i>Fordons- och transportprogrammet.</i>
(Intervjuare)	<i>Så du har alltid vetat vad du skulle välja och bli?</i>
(Respondent)	<i>Ja, det stämmer.</i>

Lika tydligt framkommer kopplingen mellan de teoretiskt inriktade elevernas gymnasieval och föräldrarnas utbildning. Det blir en reproducering av social snedrekrytering till studier på sekundär nivå kopplad till föräldrarnas utbildnings- och ibland även yrkesval. I vissa fall uppger de intervjuade teoretiskt inriktade eleverna att de givetvis väljer samma yrkesbakgrund som föräldrarna:

Ja, men det är självklart att jag väljer samhälle för att kunna plugga xxx på universitet för att sedan bli som mina föräldrar.

I andra fall uppger teoretiskt inriktade elever att anledningen till att de kommer att studera på högskola är att föräldrarna själva är högutbildade även om respondenterna inte vet vad de kommer att välja på universitetsnivå:

Det finns inte annat för mig än universitetsstudier, jag ska bli som de (refereras till föräldrar) men vad exakt jag väljer vet jag inte, det är för tidigt att säga det nu. De (föräldrarna) har alltid velat att jag skulle bli xxx eller xxx.

Men hur uppfattar studiedeltagarna gymnasievalet? I detta avseende återfinns mer av gemensamma utgångspunkter i argumentationen än skillnader. Det mesta i deltagarnas argumentation handlar om

fördelar med gymnasievalet vilket anses ge den enskilde möjlighet att välja precis den utbildning som passar en själv. Samtliga respondenter, oavsett påtänkt utbildningsalternativ, reflekterar på ungefär samma sätt när de lyfter fram fördelar med gymnasievalet. Det påpekas att till skillnad från studier på grundskolenivå, där ämnena och upplägget är samma oavsett den enskildes preferenser, ger gymnasievalet möjligheter till att läsa det man själv är intresserad av. En dimension som uppmärksammas handlar om frihet, den enskildes frihet att välja det han/hon föredrar. Denna valfrihet anses vara värdefull för den egna identiteten och utveckling eftersom man får ta ansvar för och därmed bestämma över sin egen framtid. En slutsats skulle vara att studiedeltagarna ger uttryck för individualism men respondenterna kombinerar valmöjligheter förankrade i önskemålet att leta efter det som passar en själv med resonemang om jämlikhet.

I argumentationen gällande fördelar med valfriheten till gymnasiala studier pekas på jämlikhet i avseende att samtliga ska ha rätt att välja och möjlighet att avgöra sin framtid, samtidigt som eleverna har skilda önskemål vilket tillgodoses just genom valfrihet. Bedömd utifrån respondenternas argumentation handlar det snarare om likvärdighetsambitioner som ska ge samma ökade friheter än om jämlikhet i meningen att samtliga bör ha samma möjlighet att förverkliga valfriheten och därmed bestämma över sin framtid. Här följer några citat som avspeglar respondenternas attityder då fördelar med gymnasievalet förs på tal:

Fördelen med detta [gymnasievalet] är att man kan välja vad som helst. Man har inte ett begränsat urval. Man kan bli vad man vill.

Man kan hitta just det som passar en själv. Det tycker jag är väldigt positivt. Och välja just en sak som man tycker det är bra. Sedan är det upp till var och en att välja rätt.

/.../ barnen är inte tvungna att gå någonting, de har ett stort val, det är det som gör att människorna är fria och det är bra.

Ja, jag tycker att det är jättebra, man kan studera bortom kommunen, man kan komma iväg och testa nya saker och jag tror inte att väldigt många hade orkat gå tre år till på samma skola. Det är bra att det finns inriktningar att välja mellan, att man kan välja göra det man tycker om.

Gymnasievalet är väldigt bra, personen får välja exakt det hon vill.

Ja, att man har möjlighet att välja så att det inte finns endast en utbildning, alla gillar inte samma sak, så det är bra med att kunna välja.

Att man inte behöver läsa det man inte vill läsa. Att man kan inrikta sig direkt på det man vill.

/.../ jag tycker att alla får en "fair chance" ut i livet, sedan kan du inte komma och klaga att du har haft chansen att välja mellan så mycket. Jag tycker det är jätteskönt, jag är jättetacksam att jag har så mycket att välja på.

Valfriheten skapar en individ, om du har så många program att välja med då kan du skapa dina egna vägar utan att någon säger att om du väljer exempelvis ekonomlinjen så är det kanske inte din inriktning. Du kan välja din egen inriktning som du känner dig trygg med och det tycker jag är väldigt bra. Om vi hade haft en strikt skolgång då skulle du inte ha fått

möjligheten att välja och till slut hade inte det varit lika bra liksom. Motivation hade inte varit där, glöden hade inte varit där /.../ Så jag tycker det är väldigt bra med valfrihet faktiskt.

Alltså det är massa fördelar med valfrihet. Det är många som ska välja gymnasiet så det är bra att det finns något för alla. Att man kan välja det man vill, det finns så många profiler på så många gymnasier så det är tydligen mycket bra.

När jag frågade efter nackdelar med gymnasievalet var oftast det spontana svaret att det knappt finns några negativa dimensioner eller som en respondent förklarar att "Nej, det finns inga nackdelar, inte vad jag kan se" eller "Nej, jag kan faktiskt inte komma på någon nackdel. Jag tycker att det bara är positivt. Att man har valfrihet tycker jag det är jätteskönt." Men på mina följdfrågor kring eventuella nackdelar med valfriheten nämns att det kan bli problematiskt om det finns för mycket att välja mellan, att man kan råka göra mindre genomtänkta val, att eleven kan påverkas i sitt val på ett sätt som leder till felaktiga beslut samt att det kan bli svårt att byta program om man ångrar valet:

Ja, det är väl, alltså vissa kan inte bestämma sig om vad de ska välja, det blir för mycket för vissa kanske. Och sedan det finns så många olika skolor så om de tycker att de har valt fel efter att de börjar på gymnasiet då blir det för sent. Så det är det som kan hända. Sedan inte mycket mer om nackdelar.

Ja, det finns det väl nackdelar också. Alltså det finns många utbildningar att välja mellan så det är lite svårt också.

Ja, det är mycket möjligt med nackdelar. Man kan få fel påverkan, så det kan finnas nackdelar också. Något exempel kan vara att man söker sig till fel utbildning och att man inte vågar byta därifrån. Att det kan bli problematiskt om det visar sig att du har gjort ett felaktigt val. Att man kan hamna i att göra skolan bara så att det är gjort liksom. Men det beror på från individ till individ.

Intressant att uppmärksamma i det empiriska materialet är att dessa nackdelar inte handlar om egna bekymmer med valfriheten utan reflektionerna kretsar kring vad andra elever skulle kunna uppleva som svårigheter med gymnasievalet. Följande två citat sammanfattar de intervjuades reflektioner:

Nej, jag har inga problem med valet. Eftersom jag har bestämt mig för vad jag ska gå så blir det inga problem för mig. Det jag nämnde som nackdelar gäller andra.

Man kan bli förvirrad. Det är svårt att välja, vissa har jättesvårt att välja. Det kan ta lång tid för en att bestämma sig men detta gäller inte mig.

Det finns en skillnad mellan studiedeltagarna när eventuella nackdelar med gymnasievalet diskuteras. Flera av de teoretiskt inriktade eleverna pekar på att valfriheten för med sig risken att mindre motiverade elever kommer in på skolor och program där kraven på kunskapsprestationer är höga:

Varje skola har ett enskilt program och en inriktning om hur de väljer att arbeta så det tycker jag är väldigt bra för att man kanske passar bättre på en viss skola. Vissa skolor är

för studiemotiverade och andra skolor för mindre motiverade och dessa bör inte få läsa på bra skolor.

Ja, nackdelen skulle vara att just omotiverade kan komma in på teoretiska.

/.../ fel [omotiverade] elever kan komma in på bra skolor.

Gymnasievalet gör att eleven också kan välja mellan skolhuvudmän, nämligen mellan kommunala och fristående gymnasieskolor. Denna aspekt har berörts i de gjorda intervjuerna och även i detta avseende finns både gemensamma utgångspunkter och skillnader mellan yrkes- och teoretiskt inriktade elevernas attityder. De flesta av de intervjuade pekar på att det är viktigt att klasserna inte har för många elever. Vidare förklaras att det finns en risk att fristående skolor går i konkurs. Samtliga uppger att de har "skuggat" en skola, i de flesta fall flera skolor för att ta få in mer information inför gymnasievalet samt skaffa sig en uppfattning om skolmiljön och lärarnas kompetens. En majoritet av studiedeltagarna upplever inte problem med att det finns både kommunala och fristående gymnasieskolor, här följer några talande citat:

Det viktigaste är att jag tycker om skolan så det är klart att jag väljer den oavsett om den är kommunal eller fristående.

En linje finns på flera skolor så det är väldigt bra med så många alternativ för då kan man välja den bästa skolan.

Jag har gått och besökt en skola och jag har tänkt på vad som är bra för mig, vad som passar mig liksom, jag tänker inte på om den är privat eller kommunal.

Alltså det finns alltid risk med privata skolor, att de går i konkurs och sådana saker och att du står där utan skola plötsligt. Men det betyder inte så himla mycket för mig egentligen. Jag var ganska inne på att välja kommunal gymnasieskola men nu slutar med att jag söker till en privat skola. Så egentligen så har inte så stor betydelse för mig.

Trots denna neutrala position väljer de flesta kommunala skolor med motiveringen att deras kompisar kommer att välja samma skola. Två av de intervjuade förklarar att de alltid har läst på kommunala skolor, vilket de vill fortsätta göra och därmed kommer att välja en kommunal gymnasieskola. En enda yrkesinriktad elev nämner nackdelar med fristående skolor:

Jag tror att den som går i kommunal skola får bättre förutsättningar, tror jag, de [kommunala skolor] får mera pengar till att lägga på grejer, på eleverna, på utrustning, bättre lärare kanske. Men sedan, jag vet inte, fristående skola kan också vara bra. Men jag vet inte riktigt.

Skillnader mellan respondenterna kommer särskilt fram då flera teoretiskt inriktade elever ser nackdelar med kommunala skolor. Det lyfts fram att kommunala gymnasieskolor brukar hålla en sämre undervisningskvalitet. Dessutom nämns att fristående gymnasieskolor kräver högre antagningspoäng och därmed tar emot framförallt studiemotiverade elever:

Ja, de kommunala skolorna brukar vara lite sämre, de har generella elever om man säger så liksom, det är de [kommunala skolor] som står ut med mer normala folket om man säger så och lärarna är kanske inte lika högutbildade som de på friskolor som försöker få mer

kompetenta lärare. Så det är mer så om man tänker på eleverna och lärare att de är lite annorlunda på friskolor, inget fel på de kommunala men jag själv skulle tycka att kommunala skolor är lite mer undermåliga jämfört med fristående.

Ja, fristående skolor brukar ha bättre betyg, kräva högre antagningspoäng. Men kommunala brukar det vara lägre medelvärde vilket betyder att de kanske inte är så mycket studiemotiverade människor och det gör att man inte vill gå där för att man också blir mindre studiemotiverad där så det är ett väldigt lätt val för mig.

Hur reflekterar eleverna om kopplingen mellan gymnasial utbildning och framtida etablering?

Vad beträffar kopplingen mellan gymnasial utbildning och framtida etablering finns både gemensamma utsagor bland respondenterna och skillnader mellan yrkes- och teoretiskt inriktade elever. Sambandet mellan en vald utbildning, arbetskraftsefterfrågan samt den egna framtida etableringen på arbetsmarknaden är av underordnad betydelse. Det viktigaste är att det påtänkta gymnasieprogrammet ska bli roligt, ett ofta använt ord av de intervjuade i deras sätt att återge egna reflektioner. Med ett "roligt" gymnasieprogram menas att ämnena som ingår i utbildningen ska vara av intresse för respondenten samt att "klasskompisarna" såväl som lärarna ska vara roliga. Ett av de intervjuade förklarar att:

Gymnasievalet leder till att man får välja ett program som man tycker är roligt, att man får hålla på med något som är roligt. Nu har det varit i skolan samma ämnen hela tiden men nu kommer nya ämnen som hör till den valda inriktningen som gör att det kommer att bli roligt. Sedan är det viktigt att de andra i klassen är roliga för jag orkar inte plugga i flera år med sådana som är tråkiga. Och även lärarna ska vara roliga och inte bara sådana som bara pratar oavbrutet och håller i långtråkiga lektioner.

De intervjuade vill välja ett gymnasialt program som de bedömer är roligt även om utbildningen ger kunskaper som inte efterfrågas på arbetsmarknaden. Samma val görs oavsett om respondenten utbildar sig till ett yrke där det råder stor konkurrens för att få ett jobb eller ett yrke som dras med överskott på utbildade. Under varje intervju har jag ställt en hypotetisk fråga där jag uppmuntrade den intervjuade att reflektera kring eventualiteten att välja ett annat gymnasialt program om det påtänkta skulle visa sig ge en kompetens som inte efterfrågas på arbetsmarknaden. Efter överväganden har de flesta studiedeltagare sagt att de skulle hålla sig till det de redan har tänkt sig välja från första början, oavsett kopplingen till en framtida etablering på arbetsmarknaden. En del respondenter betraktar inte gymnasiala studier som ett sätt att förvärva kunskaper som leder till en efterfrågad kompetens på arbetsmarknaden. Istället blir gymnasiala studier mer av en period i ens liv då det kan satsas på det man själv bedömer vara roligt, en parentes i den egna utvecklingen när det som är "roligt" har högst värde. Arbetskraftsefterfrågan och etableringen på arbetsmarknaden betraktas av många som alldeles för abstrakta tankar inför framtiden:

Det var väl så att jag alltid har tyckt att jag ska bli xxx eftersom det är roligt, jag har alltid velat bli xxx även om jag vet att det knappt finns något jobb, detta har inte betydelse. Det är självklart att jag ska utbilda mig till xxx.

Jag brukar inte tänka på jobb efter mina studier, jag vill inte välja det som är praktiskt [refereras till arbetsmarknadsetablering] utan välja det som jag tycker det är roligt, det är det viktigaste för mig.

Om jag skulle välja bli xxx då är det bara för att jag vill ha någonting roligt för under mina tre år så vill jag tycka att det är roligt så att jag kan koncentrerar mig på de andra ämnena så att jag får bra betyg och få högskolebehörighet för att läsa på högskolan om jag skulle vilja göra det. /.../ För egentligen så vill jag inte bli xxx /.../ för jag vet att alla säger att det inte finns något jobb för det är så många som redan är xxx men jag väljer utbildningen bara för att få ha det roligt i skolan och sedan hade jag nog, jag vet inte, jag vet faktiskt inte vad jag vill jobba med efter gymnasiet. Huvudsaken när jag ska välja är att jag ska kunna ha det roligt och kunna få de betyg jag behöver för att sedan plugga till någonting annat sedan då jag väl vet vad jag vill jobba med.

Det är väl klart att man vill att utbildningen ska vara rolig, det är det viktigaste eller?

Ja, det är ju det att jag väljer linjen för att den har roliga kurser som ingår i själva linjen. Vad vet jag om jobb sedan? Ingenting.

Det viktigaste är att utbildningen är rolig men om detta leder till jobb är inte intressant.

Men det finns även vissa skillnader mellan respondenterna. De yrkesinriktade eleverna har en större tendens att peka på vikten av att välja en gymnasial utbildning som ger en efterfrågad kompetens för att kunna etablera sig på arbetsmarknaden. Med detta inte sagt att utbildningen inte ska vara rolig eller att de intervjuade gör ett val endast med tanke på arbetskraftsefterfrågan. En studiedeltagare uppger att:

Jag tänker på att jag ska välja den utbildning jag vill men det är viktigt att utbildningen leder till jobb.

Bland de yrkesinriktade finns en respondent, egentligen den enda studiedeltagaren som är tydlig med att etableringen på arbetsmarknaden är viktigare än att välja en rolig utbildning, som säger att:

Ja, jag vill ändå ha ett säkert jobb i framtiden och ändå veta att när jag går ut gymnasiet så har jag någonting att göra och inte bara komma ut i ingenstans liksom. Så det viktigaste för mig är jobbet och möjligheten att få en utbildning som leder till jobb efter mina studier.

Man skulle kunna förringa respondenternas användning av ordet "roligt" genom hänvisning till naivitet eller ta det som intäkt för ett omoget sätt att reflektera över skol- och utbildningsalternativ. Men så är det inte alls, bedömd utifrån respondenternas egna attityder och reflektioner. Studiedeltagarna resonerar sig till valet på ett omfattande och genomtänkt sätt men alltid med utgångspunkt i egna preferenser. De intervjuade är måna om att välja en utbildning som passar egna intressen och som matchar den egna studiekapaciteten för då blir det en rolig utbildning som är värd att fullfölja. De teoretiskt inriktade eleverna är samtidigt noga med att undvika studier tillsammans med "omotiverade" elever för att inte riskera sakta ner studietakten. Skolprestationer och hög studietakt kompletterar de andra aspekterna som underbygger önskemålet om att välja en rolig utbildning.

De yrkesinriktade eleverna ger uttryck också för ambitionen att söka sig till en genomtänkt utbildning som leder till lärodomar om än med tyngdpunkt på intresse för praktiska moment. På samma sätt resonerar man gällande skolval. Respondenterna är målmedvetna och reflekterar kring vad de menar med en rolig skola. Flera av de yrkesinriktade eleverna nämner att det är roligt att läsa på en skola

som har tillgång till moderna maskiner. Samtliga respondenter har varit på studiebesök i olika former (öppet hus, skuggat) på åtminstone en skola för att ringa in den som bäst passar egna önskemål. I dessa sammanhang har de bedömt välbefinnandet i skolmiljön, försökt hämta in information om lärarnas kompetens och varit uppmärksamma på lärarnas tillgänglighet i skolmiljön samt deras sätt att bemöta eleverna. Respondenterna har inte minst visat intresse för att hitta en skola som har fräscha lokaler (med detta menas oftast nybyggda eller nyligen renoverade lokaler). De intervjuades svar om hur de går tillväga i valet av skola ger uttryck för många avvägningar innan ett beslut tas för att kunna hitta just den skola som de själva uppfattar som rolig.

Vidare, under varje intervju har jag ställt flera frågor kring arbetskraftsefterfrågan och kopplingen mellan det planerade valet till gymnasialt program och utbildningens attraktionskraft på arbetsmarknaden. De flesta studiedeltagare har pekat på att de egentligen inte har någon information om arbetskraftsefterfrågan. Utbildningsdimensionering, yrkesutgång och kopplingen mellan skola och arbetsliv visar sig utgöra frågor som, enligt respondenterna, inte har diskuterats i skolan över huvud taget. Mina frågor kring yrkesutgång och utbildningens attraktionskraft på arbetsmarknaden har av de flesta intervjuade bedömts som främmande och svåra att ens begripa. Här följer några citat som ger en bild av de svar jag har fått på detta tema:

Jag förstår inte vad som menas med, vad sade du egentligen? /---/ Ja, arbetskraftsefterfrågan är något som jag aldrig har pratat om, ingen här på skolan har nämnt detta. Och jobb tänker jag inte på just nu.

Jag förstår inte frågan, vad menas med arbetskraftsefterfrågan och vem bryr sig nu om jobb efter utbildningen?

Jag har aldrig hört talas om sånt som arbetskraftsefterfrågan.

Ska utbildning leda till jobb, alltså vad menar du? Man får söka jobb då man är klar med utbildningen, det är inte mer än så. Man får klara sig på något sätt, det gör väl alla eller hur?

Den dimension som respondenterna ofta hade utvecklade tankar kring när etablering på arbetsmarknaden kom på tal var den framtida inkomsten. Reflektioner om framtida lön och önskemål om att ha en hög inkomst utgjorde en aspekt som respondenterna dels själva tog upp, dels engagerade i högre grad än utbildningens attraktionskraft på arbetsmarknaden. Nästan samtliga intervjuade har reflekterat över den egna framtida inkomstnivån och framfört önskemålet om att ha en hög lön, här presenteras ytterligare citat på detta tema:

Både jag och mina föräldrar tycker att det är mycket viktigt med att tjäna bra med pengar oavsett vad jag kommer att göra i framtiden, det är kul med en hög lön.

Utan en hög lön vill jag inte göra något, oavsett vad jag kommer att jobba med.

Ja, nej, jag har faktiskt inte tänkt på jobb, om det är lätt eller svårt att få jobb inom xxx men det är ganska viktigt med att jag får en hög lön. Klart det ska vara ett roligt jobb men det är väldigt viktigt att tjäna bra med pengar på det jag gör.

Det finns ingenting i det empiriska materialet som pekar på ett motstånd gällande arbetsmarknads-etablering. Tvärtom, respondenternas retorik kring betydelsen av en framtida hög inkomst visar att de utgår ifrån tanken att etablera sig på arbetsmarknaden även om de inte tänker i termer av efterfrågad kompetens i valet av gymnasialt program. Samtliga respondenter utgår från att de kommer att arbeta eller studera efter avslutad gymnasieutbildning.

Jag har även ställt frågor om de intervjuades drömyrke, närmare bestämt vilka kunskaper det krävs för att kunna etablera sig inom det yrke respondenterna själva är intresserade av och vad kan de berätta om det egna framtida yrket. Mer omfattande svar fick jag från de yrkesinriktade eleverna. Som framkommer i föregående rubrik känner en del av eleverna till vad de ska jobba med efter avslutad utbildning. De planerar att välja gymnasiala program som leder till jobb inom den bransch de tänker etablera sig, oftast kopplat till föräldrarnas yrkesanknytning. Men ingen av de intervjuade yrkesinriktade eleverna tänker i termer av ett yrke och yrkestillhörighet. De är snarare intresserade av sysselsättningsfrågor såsom att arbeta på samma arbetsplats som föräldrarna eller hitta anställning inom ett särskilt företag eller att ha vissa arbetsuppgifter (exempelvis laga bilar på en verkstad). Förutom praktiska färdigheter bör en yrkesutbildning vila på en teoretisk yrkeskunskap och en yrkesidentitet (Olofsson 2015). Utifrån empirin framkommer att de intervjuade eleverna oftast väljer gymnasiala yrkesprogram just för att de inte är intresserade av teoretiska kunskaper men de resonerar inte heller i termer av yrkesidentitet. Respondenterna saknar kunskaper om de färdigheter som krävs inom det yrke de är intresserade av. De reflekterar inte kring de breda kompetenskrav som betecknar ett yrke vilket sedan övergår till ett utförande av praktiska arbetsmoment. De resonerar inte heller över en fortlöpande uppdatering och specialisering som hör till en yrkesidentitet. Förväntningarna är att den valda yrkesutbildningen ska ge minimalt med teoretisk utbildning, gärna sammanflätad med praktikperioder för upplärning i företagets regi.

De teoretiskt inriktade eleverna har i än högre grad visat på en okunskap kring yrkesidentitet. De flesta planerar studera på gymnasial nivå för att därefter välja en inriktning på högskolenivå och därmed börja lägga grunden för ett framtida yrke. De teoretiskt inriktade eleverna som intervjuats har bestämt sig för ett yrke redan innan påbörjade gymnasiestudier beskriver yrket i abstrakta termer. Någon respondent vill exempelvis jobba med datorer men vet inte alls på vilket sätt, de intervjuade känner inte till vad som krävs för det den vill göra i framtiden och inte heller vilken universitetsutbildning man bör söka sig till för att därefter etablera sig inom ett yrke. En studiedeltagare nämner att den vill bli lärare "för att det låter kul", en annan önskar bli forskare "för att det är spännande med forskning" medan en respondent planerar utbilda sig till "xxx för det är kul att se världen" men inga närmare förklaringar kring respektive yrke. En ytterligare studiedeltagare var mer konkret genom att berätta att "Jag vill bli läkare precis som xxx [en av de intervjuades föräldrar]". Men på mina följdfrågor kunde den intervjuade inte redogöra för vad läkaryrket innebär mer än att det handlar om att "hjälpa sjuka människor" samt att det krävs "en lång universitetsutbildning" för att bli läkare.

Vad avgör gymnasievalet samt vilka faktorer betydelsefulla påverkar valet?

Vilka betydelsefulla faktorer påverkar valet och vad avgör gymnasievalet?

En gemensam utgångspunkt bland respondenterna i sättet att resonera kring betydelsefulla faktorer som påverkar valet är att skolrepresentanter inte inverkar. I detta avseende resonerar de intervjuade med en röst. Studiedeltagarna menar att skolan dvs. skolrepresentanter såsom lärare, klassmentorer och framförallt studie- och yrkesvägledare (SYV) är de som påverkar valet minst. Samtliga respondenter berättar att de antingen har träffat eller kommer att träffa skolans SYV för att diskutera utbildningsalternativ.

Studiedeltagarna uppger också att de utan undantag är nöjda med den information som de har fått från skolan. Samtidigt upplevs kontakten med skolans representanter mer som en källa till inhämtning av information samt för att få praktiskt hjälp då valet ska göras så att det inte blir fel i blanketten. Däremot upplever de intervjuade inte mötet med skolans representanter som en vägledning i själva valet av program. I detta avseende är respondenterna mycket noga med att peka på att det är de själva som avgör valet och att skolan är den aktör som påverkar deras gymnasieval minst:

(Respondent) *Jag har träffat henne [skolans SYV] och pratat om mitt val men jag behöver inte mer hjälp med detta.*

(Intervjuare) *Du behöver inte träffa syvaren på nytt?*

(Respondent) *Nej, jag bestämmer själv valet utifrån det jag vill.*

Jag har bestämt mig långt innan jag träffade syvaren.

Det är trevligt att träffa syvaren men det hjälpte inte för att jag visste vad jag skulle välja.

(Respondent) *Ja, ja. Jag har pratat med vår syvare. Vi har diskuterat om valet och sånt.*

(Intervjuare) *Ja. Fick du hjälp och stöd gällande valet?*

(Respondent) *Ja, jag fick inte så mycket för att jag var så själsäker i mitt val, jag visste vad jag skulle gå.*

Något som utmärker de teoretiskt inriktade eleverna, framförallt elever med höga meritpoäng, är en viss osäkerhet kring vilket teoretiskt program de ska välja. Dessa elever nämner att de har relativt svårt att bestämma sig för ett program eftersom de kan välja precis vilket gymnasialt program de vill. Trots det önskar inte eleverna hjälp eller stöd från SYV. De hävdar att de själva kan avgöra gymnasievalet utan stöd från skolan. Några av studiedeltagarna uttrycker sig på följande sätt:

Det är väldigt svårt att bestämma mig, det är så mycket olika [refereras till gymnasiala program] man kan välja mellan och jag bli osäker vilket jag ska välja för jag kan välja vilket som. Men det är ett beslut som jag själv tar utan hjälp från skolan. Efter ett tag så blev det väldigt självklart vad jag ville välja.

Jag vill läsa på den bästa xxx linjen i xxx [respondenten nämner en kommun]. Jag vill läsa på en väldigt bra skola och vill ha de bästa lärarna i hela Sverige, faktiskt, så SYV kan inte hjälpa mig med detta eller? Jag klarar mig själv.

Jag vill läsa någonting som jag kan studera vidare till. För mig är det ganska viktigt, för mig är det en stor grej att läsa vidare på universitet men jag kan välja vilken linje som helst och därför visste jag inte riktigt vad jag skulle välja men har ändå, ja, jag har faktiskt valt utan hjälp från skolan.

Till skillnad från skolan, som respondenterna inte riktigt anser sig behöva hjälp från, medges att media till viss del påverkar gymnasievalet såväl genom TV-program som tidningsreportage om olika yrken. I vissa fall mer än vad respondenterna vill tillstå. På direkta frågor huruvida media påverkar fick jag oftast korta svar att så inte var fallet men på följdfrågor och i samband med svar på andra frågor lyftes TV-program och tidningar fram som delvis viktiga faktorer. Alla respondenter framhåller dock att det är de själva som avgör gymnasievalet. Även om media har inflytande så är det inte någon avgörande roll. Här följer exempel på några uttalanden:

Alltså mamma och jag har ibland kollat på olika TV-program som till exempel xxx och allting sånt. Men det var när jag redan var intresserad av xxx och xxx. Men det handlar inte om att bli påverkad fast kanske till viss del.

Ja, man kan säga att media har påverkat, man ser mycket varje dag om skönhet och reklam och tidningar, kolla på folk som sminkar sig, som kommer med idéer, det ser roligt ut. Så media har påverkat mig till viss del men det är jag som har bestämt valet.

Nej, det tror jag inte eller kanske. Kanske film för det är många som spelar [refereras till ett yrke som respondenten är intresserad av] men det är ändå så att jag bestämmer själv.

När man ser vad andra jobbar med i tidningar och sånt, tänker jag att de tjänar väldigt mycket på det och det skulle jag försöka bli också men, alltså, jag vet inte, media har inte påverkat mig så mycket.

Alltså jag har sett väldigt mycket om xxx. Alltså i tidningar och sådär. Ganska mycket negativt ändå, att det är väldigt styrt typ av klass och mode, att de rika väljer gå deras utbildningar. Och det blir så att alla inte har ekonomi och betyg att välja de. Så det är lite så att jag kanske inte vill vara där men det är ändå mitt eget beslut.

Det framkommer att media når respondenterna på olika sätt, exempelvis genom reklam för olika gymnasieskolor. Men utifrån studiedeltagarnas svar framkommer det att de själva sällan letar aktivt efter information genom etablerade massmedier. En respondent förklarar att:

Ja, en skola som syns mycket positivt i till exempel nyheter gör att förmodligen flera ansöker till deras gymnasium tvärtemot om skolan skulle synas negativt i media, TV och nyheter för då får de mindre antal sökanden till deras gymnasium. Om man lyssnar mycket så hör man en hel del om skolan man är intresserad av men det gör inte jag.

Vissa respondenter letar efter uppgifter på internet om den gymnasieskola som de tänker välja. En respondent uppger att:

Nej, faktiskt inte, media ha inte spelat någon roll. Det enda är att jag har läst om skolan på nätet, jag har varit på deras hemsida och sånt, jag har sett filmer på Youtube och då var det ganska inspirerande. Så det har påverkat mig lite men inte så mycket.

Medan skolpersonalen har lägst inflytande vad gäller elevernas gymnasieval framkommer det att respondenternas föräldrar och eventuellt deras äldre syskon har en särskild betydelse. Studiedeltagarna har lättare att redogöra för exempel då de sistnämnda påverkar. Det är dock mindre än hälften av studiedeltagarna som har äldre syskon. Dessa respondenter berättar att deras syskon brukar lämna råd utifrån egna erfarenheter gällande gymnasiala studier. Studiedeltagarna får råd om vad de bör tänka på i valet av program såsom att det är viktigt att läsa tillsammans med gamla klasskamrater samt att de för att kunna fullfölja studierna bör söka program som passar deras intressen. De teoretiskt inriktade studiedeltagarna med äldre syskon menar att de får rådet att eftersträva så höga betyg som möjligt under hela utbildningen. Detta för att sedan ha möjlighet att välja precis den högskoleutbildning som de vill. Enligt respondenterna anses det vara betydelsefullt att ha möjlighet att vända sig till äldre syskon ifall de har funderingar kring gymnasieutbildningen, vilket de ofta har. Nedan presenteras några citat:

Nej, föräldrarna påverkar inte direkt. Det är mer typ min storasyster som redan går på gymnasieskola och vet vad som krävs och sånt.

Jag har mycket stöd från mina syskon, de berättar vad jag ska tänka på, vilka misstag jag ska undvika. Jag vet att jag kan gå typ till de och fråga precis när jag vill och det känns bra att kunna göra det.

Jag pratar med min bror som läser nu och som säger att det är mycket att plugga och plugga hela tiden men han kan hjälpa mig lite eftersom han själv pluggar på samma linje.

Det finns en ambivalens när det gäller föräldrarnas inflytande. Å ena sidan anses föräldrarna knappt ha något inflytande, att de har ungefär samma roll som skolans representanter i gymnasievalet, en informativ karaktär. Å andra sidan återfinns en del exempel på hur föräldrarna påverkar de intervjuades val, även om studiedeltagarna berättar att det är de själva som bestämmer. Skulle det visa sig att respondenten tänker göra ett mindre optimalt val intervenerar föräldrarna med råd i syfte att korrigera valprocessen i önskad riktning. Några citat som avspeglar dessa dimensioner:

Alltså mina föräldrar, ja, vi pratar mycket om det och de låter mig välja, de vill att jag ska se de flesta skolorna, se själv vad jag kan välja på men fast valet vilar på mig, jag får välja vad jag vill. Men jag har sagt att jag gärna vill höra vad de tycker. Jag litar mycket på de, ja väldigt mycket, de vill väl så jag lyssnar på mina föräldrar.

Nej, de påverkar inte direkt men de frågar mig och följer med på öppet hus så vi snackar hela tiden men jag tror inte att de försöker påverka mig ifall jag inte gör något galet utan vi utgår mest ifrån vad jag tycker fast de berättar vad jag bör tänka på. De försöker ge mig lite tips och sånt.

De säger vad det kan vara bra eller dåligt och lyssnar på mig om vad jag tycker men jag litar på mina föräldrar så att jag inte gör något fel.

Ja, de [föräldrarna] är väldigt noga med att det är upp till mig, att de inte lägger sig i liksom, att vill jag gå i den skolan så ska jag få lov att göra det. Men samtidigt så hjälper de mig gärna på öppet hus, att de tar mig dit, de är väldigt hjälpsamma och säger till om jag är fel på det.

Ja, de är nöjda med mitt val. De tycker om liksom, de vill att jag ska välja där jag trivs bäst liksom fast de pekar på vad jag bör välja.

Att mina föräldrar stödjer mig genom att jag får välja vad jag vill och jobba med vad jag vill men jag måste välja en studieförberedande linje.

Komplexiteten då respondenterna anser sig vara fria att själva bestämma, dock inom de ramar som föräldrarna sätter genom deras råd, framkommer tydligast hos de teoretiskt inriktade eleverna. Flera yrkesinriktade respondenter har sedan lång tid tillbaka bestämt sig för vad de ska välja för utbildning. I dessa fall är valfriheten inte kopplad till överväganden utan det är föräldrarnas yrkesprofil och de intervjuades önskemål att etablera sig på föräldrarnas arbetsplatser som är vägledande. Men även i dessa fall påpekar respondenterna att det är de själva som väljer att "följa i pappas fotspår". I några fall nämner yrkesinriktade respondenter att deras föräldrar egentligen visar mindre intresse för gymnasievalet eller nöjer sig om barnet visar sig vara motiverat för att fullfölja gymnasiala studier, oavsett valt program. En studiedeltagare uppger att:

Ja, de [föräldrarna] vet inte, de har sagt att jag får bestämma vad jag blir. Bara om jag väljer något så att jag pluggar på gymnasiet så blir de glada.

De intervjuade berättar att kompisarna har stor betydelse i valet av skol- och utbildningsalternativ. Kompisarnas betydelse nämns ofta i intervjuer med teoretiskt inriktade elever och särskilt i de intervjuer med elever som har valt program men inte gymnasieskola. En förklaring till att yrkesinriktade elever inte lika ofta nämner kompisarnas betydelse kan vara att de teoretiskt inriktade eleverna i flera fall, utifrån deras betyg, har fler valmöjligheter. Det finns även en ambivalens sett till kompisarnas egentliga betydelse under valprocessen. Eleverna medger att kompisarna, oftast de klasskamrater som man har tät kontakt med utanför skoltid, utövar ett stort inflytande under valprocessen. Det anses vara mycket viktigt att kunna fortsätta läsa tillsammans med sina kompisar. Det är därför viktigt att välja samma program och skola för att öka sannolikheten att bli placerad i samma klass. Ett starkt skäl till att vilja läsa tillsammans med kompisarna och/eller bästisen är, enligt de intervjuade, viljan att känna trygghet. Det nämns att gymnasievalet leder till stora förändringar i ens liv. Det blir en ny skola som i flera fall är placerad i en annan kommun, nya lärare, andra ämnen och många nya kamrater. Men så fort kompisarnas inflytande är på tal påpekas att det är respondenterna själva som till syvende och sist avgör valet oavsett kompisarnas önskemål och eventuella påtryckningar. Här följer några exempel på hur studie-deltagarna resonerar:

Ja, kompisarna påverkar mycket. Men man vill ju helst, även om de tycker samma så ska jag inte välja vad kompisarna vill, jag bestämmer själv. Men det känns så tråkigt om man inte ska kunna gå tillsammans med någon av kompisarna. Så om det skulle stå mellan en skola i xxx [hemkommunen] och en skola i xxx [en annan kommun] och ena kompiserna gärna vill gå den i xxx [en annan kommun] så kanske jag väljer samma som kompiserna väljer. Den situationen jag är nu så överväger jag att gå i xxx bara för att hon ska gå där.

Javisst, vi pratar mycket om det [gymnasievalet] för att ha koll på varandra, det är ändå viktigt att vi fortsätter plugga tillsammans. Men jag avgör valet själv, ingen och ingenting påverkar mig.

Även om det är jag som avgjorde valet så har kompisarna haft väldigt stort inflytande. Oavsett vad det blir så vill jag läsa tillsammans med dem.

Ja, nu i 9:an har jag och mina bästisar snackat väldigt mycket om gymnasievalet, särskilt nu i vintern och in på vårterminen. För att det är det som är ju huvudämnet nu inför att man måste välja. Egentligen alla pratar om oavsett vem man snackar med. Vi jämför och sånt men det är viktigt för mig att plugga tillsammans med mina polare fast valet avgör jag själv.

De [kompisarna] försöker påverka mig men jag puttade iväg de när de gör det. Jag utgår ifrån mig och mitt intresse men hoppas att de väljer samma så att vi fortsätter tillsammans.

Så vi stöttar varandra genom det [gymnasievalet] men vi påverkar inte varandra. Vi bestämmer själva men det hade varit skönt om vi valde samma.

Jag har tänkt att kompisarna inte ska välja åt mig utan att det är jag som bestämmer, detta är jag mycket noga med. Men det hade varit skönt om vi väljer samma, det är så att man vill gå med någon man känner sedan innan, tycker jag.

Nu har jag kommit fram till nyckelfrågan i studien - vad avgör gymnasievalet? Från det empiriska materialet framkommer tydligt att de intervjuade lyfter fram faktorer som påverkar valet men studiedeltagarna är alltid måna om att påpeka att det är de själva som fattar beslutet. Skolan och skolrepresentanter har knappt något inflytande medan föräldrar, syskon och kompisar har betydelse och kan i olika grad påverka gymnasievalet. Från de svar som lämnas av respondenterna får man ibland intrycket att det är kompisarna som avgör valet men respondenterna är alltid mycket tydliga med att betona att beslutet tas av dem själva och ingen eller inget kan egentligen ändra deras planering eller som en intervjuad säger: "Det är faktiskt jag själv, jag styr själv, jag avgör själv vad det blir, det är bara jag själv som bestämmer detta". Frågan om vad som avgör valet besvaras entydigt av respondenterna, det är de själva som avgör gymnasievalet. Svaret kommer att problematiseras i analysen som presenteras i nästa kapitel.

Hittills har jag redogjort för det empiriska materialet kring de frågor som vägleder studien. I rapportens sista kapitel kommer jag att analysera empirin utifrån centrala iakttagelser. Jag kommer dessutom att lyfta fram några slutsatser för vidare problematisering.

Grundskoleelevers attityder till gymnasievalet

När det gäller studiedeltagarnas uppfattningar om teoretiska respektive yrkesprogram ger det empiriska materialet uttryck för skillnader.

De yrkesinriktade eleverna har kunskaper om både teoretiska- och yrkesprogram. De varken uppvärderar det egna påtänkta yrkesprogrammet eller, med undantag för en respondent, nedvärderar teoretiska program. Yrkesutbildningarna beskrivs som "roliga" för att de omfattar praktiska moment. Den skolförlagda delen anses vara givande om den handlar om yrkesrelaterade kunskaper. Samtidigt ska sägas att ingen av dessa respondenter har betyg för att komma in på de teoretiska programmen, i de flesta fall behöver de även höja sina betyg för att komma in på yrkesprogrammen. Men likaledes, om de hade haft höga meritpoäng hade de, enligt deras egna utsagor med hänvisningar till ointresse för skolbänkstudier, ändå inte valt annorlunda. Flera av eleverna pekar på en egen studietrötthet som gör att de inte förmår fullfölja ett teoretiskt program. I samband med resonemang om intresse för praktiska moment på den framtida utbildningen framträder en egen nedvärdering av yrkesprogram. Deras argumentation avspeglar en syn av att yrkesutbildningar inte riktigt utgör en del av den gymnasiala skolan, inriktad på traditionella skolbänkstudier, utan att det istället handlar om praktik och yrkesrelaterade kunskaper som förbereder eleven för arbetslivet, "verkligheten". De praktiska momenten anses vara vägen ut från det eleverna inte vill ha mer av, nämligen skolförlagda studier i en traditionell skolmiljö. Vissa yrkesinriktade respondenter har förhoppningen att få ett jobb även innan avslutade studier för då behöver man inte ens fullfölja utbildningen. .

De teoretiskt inriktade eleverna ger i flera fall uttryck för en elitism i sin argumentation. Studiedeltagarna har oftast en nedvärderande syn på yrkesprogram och på elever som väljer dessa. Yrkesprogram anses hålla en låg kunskaps- och undervisningskvalitet, som inte kan leda till ett framgångsrikt arbetsliv och därmed bromsar en egen, utvecklande framtid. Istället anses att yrkesutbildningar handlar om etablering i lågstatusyrken, med låga inkomster. Elever som väljer yrkesprogram beskrivs såsom "mindre studiemotiverade", "de som inte är lika smarta", "inte lika engagerade i skolan /.../ medelmåttor /.../ som bara skiter i skolan", "de som inte vill plugga" medan teoretiska utbildningar anses vara "mer för de smarta". De teoretiskt inriktade eleverna som ens har hört talas om lärlingsutbildning utan anser att det handlar om en utbildning. En av de intervjuade menar att yrkesprogram är, "för dem som inte alls klarar av att sitta på en skolbänk, som inte klarar av att läsa och skriva".

En majoritet av de teoretiskt inriktade respondenterna anser att det är bra att teoretiska program kräver höga intagningspoäng då det blir möjligt att utestänga "omotiverade" elever. Eleverna bekräftar skolsystemets sorteringsmekanism som delar eleverna utifrån betyg och som vidare välkomnar endast barn med höga betyg till det de benämner "ordentliga" (läs teoretiska) utbildningar. De teoretiska programmen, beskrivna i ytterlighetstermer i förhållande till yrkesutbildningar, anses vara genomtänkta utbildningsformer med "superduktiga" lärare med "riktig kompetens" som får undervisa "ambitiösa och ordentliga" elever. Vissa teoretiskt inriktade elever vill studera på elitskolor eller på fina skolor där man följer en dresskod och klär sig "ordentligt". Ingen av de yrkesinriktade eleverna använder sig av liknande formuleringar eller efterfrågar någon utestängningsmekanism för att undvika teoretiskt inriktade elever på yrkesutbildningar.

Den nedvärderande synen på yrkesutbildningar bland politiker och skolrepresentanter utgör inte ett nytt forskningsresultat. Rangordningen mellan utbildningsformer där teoretiska program anses vara de "rätta" utbildningarna har lyfts fram i flera studier (se exempelvis Olofsson 2010, 2005; Olofsson & Panican 2012; Panican 2014; Hjort, Hjärpe & Panican 2014a, 2014b). Nytt är dock att även elever som är teoretiskt inriktade har ungefär samma fördömande syn på yrkesutbildningar och elever som väljer att läsa dessa program. Ett sätt att förstå denna rangordning är att eleverna utgör en del av skolsystemet där de införlivar skolrepresentanternas förda diskurs. Om rektorer och skolans SYV anser att yrkesprogrammen utgör en motpol till de teoretiska utbildningarna (se Hjort, Hjärpe & Panican 2014a) och att fördjupade yrkeskvalifikationer anses hota det fria kunskapssökandet, ett livslångt lärande samt en framgångsrik karriärväg (se Panican 2014a, 2014b) blir det svårt att som elev ställa sig utanför denna retorik. Som det står i Skollagen (2010:800) kap. 1, paragraf 4: "Utbildningen inom skolväsendet syftar till att barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden". Man skulle kunna dra slutsatsen att eleverna införlivar skolrepresentanternas värderingar, även om dessa värderingar är tvivelaktiga bedömda utifrån ett demokratiskt perspektiv som lyfts fram i samma lag, paragraf 5: "Utbildningen ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och /.../ alla människors lika värde".

Även skolsystemets intagningskrav ger uttryck för samma syn vad gäller gymnasiala program. Det är endast elever med höga betyg som kommer in på teoretiska program, de andra får söka sig till yrkesutbildningar. Logiken bakom intagningssystemet förutsätter icke jämnpresterande elever i förhållande till varandra. Systemet skapar en rangordning där studieförberedande utbildningar endast välkomnar elever som utifrån vissa kognitiva förmågor såsom abstrakt tänkande och intresse för skolbänkstudier där allmän-teoretiska kunskaper premieras bedöms vara högpressterande. Intagningssystemet underbygger en indelning mellan låg- respektive högpressterande elever med en vidare sortering mellan "rätta" (teoretiskt inriktade) och "undermåliga" (yrkesinriktade) utbildningar.

En annan, ny, aspekt som kommer fram är att även de intervjuade yrkesinriktade eleverna har en viss negativ syn på yrkesprogram och elever som väljer dessa. Hur kan denna självnedvärdering begripas? En del av den socialpsykologiska forskningen visar hur den enskilde bygger den egna identitet som till viss del införlivar gemenskapens syn på en själv. Collins (1964) myntar begreppet spegeljaget (looking-glass self) som sammanfattar identitetsbildande processer då den enskilde ser sig själv genom gruppens/omgivningens/gemenskapens ögon. Spegeljaget bildas utifrån en egen uppfattning om hur andra ser på en vilket framkallar en känsla av skam eller stolthet (ibid.). Särskilt inflytande har personer av betydelse för den enskilde, det som Mead (1976) kallar signifikanta andra, såsom föräldrar och i denna studie skolrepresentanter vilka formar elevens attityder. Skolrepresentanternas värderingar genomsyrar elevernas skolgång, studieteknik och kunskapssyn. Den rådande diskursen bland skolpersonal införlivas och reproduceras av skolelever. Skolrepresentanternas rådande nedvärdering av yrkesutbildningar och intagningskravens förmedlande symbolik genom rangordning av elever samt den bedrivna skolpolitiken som förespråkar yrkesutbildningar för skoltrötta elever fastställer normer i skolan som vidare påverkar elevernas attityder. Yrkesinriktade elever, på samma sätt som alla andra elever och skolrepresentanter, utgör en del av skolans värld vilket gör det svårt att motarbeta en reproducering av den gällande diskursen. Det är därför inte förvånande att de yrkesinriktade eleverna använder sig av en självnedvärdering.

Det visar sig att attityder gällande gymnasiala program är kopplade till den enskildes sociala bakgrund. Urvalet av undersökningskommuner har följt principen att ringa in kommuner med skilda erfarenheter och lokala förutsättningar för att kunna intervjua elever med olika valstrategier och därmed få ett varierat empiriskt underlag. Men även om jag har följt upp urvalskriterierna har empirin inte nämnvärt påverkats av skillnader mellan kommunerna. Respondenterna bildar två homogena elevgrupper med likvärdiga attityder inom gruppen där elevernas sociala bakgrund verkar utgöra en huvudfaktor. Samtliga respondenter som ämnar välja ett teoretiskt program har en förälder med högskoleutbildning, en majoritet har dessutom föräldrar där båda har högskoleutbildning.

Yrkesinriktade elever, med undantag för en studiedeltagare, har föräldrar med gymnasiekompetens som den högsta formella utbildningsnivån. De intervjuades attityder avspeglar en retorik som i de flesta fall förenas med föräldrarnas yrkesbakgrund. De teoretiskt inriktade respondenterna, med undantag för en elev, tar det som självklart att valet ska göras mellan studieförberedande program. I flera fall handlar det om att välja en gymnasial utbildning som ligger närmast föräldrarnas/föräldrarnas yrke men yrkesprogram utgör inte ett utbildningsalternativ. Ingen av de teoretiskt inriktade eleverna reflekterar över möjligheten att nöja sig med gymnasiekompetens utan samtliga planerar universitetsstudier. I motiveringen gällande valet av teoretiska program flätas argument om en framtida karriär som förväntas bli framgångsrik samman med önskemålet om att ha ett högstatusyrke och en egen utvecklande framtid. Dessutom anses det vara fördelaktigt att teoretiska program, genom höga intagningspoäng, sorterar bort elever som inte har samma ambitioner, studietakt och intressen.

De yrkesinriktade respondenterna, förutom en intervjuad elev, använder samma retorik då valet motiveras med hänvisning till föräldrarnas yrkesbakgrund. De vill välja en utbildning som gör att de kan arbeta inom samma bransch eller till och med på samma arbetsplats. Som empirin visar, har gymnasievalet i flera fall avgjorts lång tidigare med hänvisning till föräldrarnas sysselsättning. Slutsatsen att elevernas gymnasieval och skolresultat följer ett socialt reproducerande mönster som vilar på deras sociala bakgrund är väl belagd (se exempelvis Olofsson & Panican 2008; Broady & Börjesson 2008; SOU 1993:85; Angelov, Johansson & Kennerberg 2008; Gruffman 2010; Svensson 2001; Skolverket 2012a, 2015b; Dresch & Lovén 2010; Lovén 2000). Nytt i denna studie är slutsatsen att den sociala bakgrunden utgör en starkare påverkansfaktor i valet av gymnasialt program för de yrkesinriktade eleverna.

Språkbruket hos de teoretiskt inriktade eleverna domineras av ord som *konkurrens*, *duktig*, *bäst*, *framgångsrik*, *status*, *utveckling*, *kompetens*, *ambitiös*, *engagerad*, *ordentlig*, *plugga* och *motiverad*. Återkommande ord bland yrkesinriktade är *gemenskap*, *verklighet*, *intresse*, *praktik*, *trött*, *jobb*, *sammanhållning*, *trevlig*, *hjälpa* och *snacka*.

Flera teoretiskt inriktade respondenter anser att kommunala gymnasieskolor har en sämre undervisningskvalitet samt att det är bättre att välja fristående skolor då dessa kräver högre intagningspoäng vilket exkluderar icke-motiverade elever. De flesta av de yrkesinriktade eleverna ser inte någon skillnad mellan kommunala och fristående skolor men de tänker välja kommunala skolor. Några teoretiskt inriktade elever letar efter en "fin" skola och det påpekas att även klädstilen har betydelse; ingen av de intervjuade yrkesinriktade uttrycker sig i liknande termer beträffande val av

skola eller fäster någon betydelse vid klädstilen. Som det framkommer har respondenternas attityder gällande gymnasiala program, valmönster och sätt att resonera kring gymnasievalet en stark koppling till deras livsbetingelser i form av social bakgrund. Kultur- och utbildningssociologen Bourdieu (1986) begripliggör denna koppling med hjälp av ett symboliskt kapital som är en samling av olika innehållsmässigt relationellt bestämda markörer vilka kan underlätta eller försvåra ens möjligheter att bli framgångsrik inom exempelvis skolsystemet.

Det symboliska kapitalet består av olika former av markörer: kulturellt kapital (sättet att reflektera och uppfatta omgivningen, språklig förmåga, vokabulär och grad av förtrogenhet med konst och finkulturen), ekonomiskt kapital (materiella tillgångar) och socialt kapital (rykte, medlemskap i viktiga nätverk samt släktskap som erbjuder värdefulla kontakter). Smak, stil, valmönster och konsumtion avgörs, enligt Bourdieu (ibid., se också Bourdieu 1984, 1997, 1999), utifrån den enskildes symboliska kapital som i sin tur förankras i faktorer som klass, kön, utbildningsnivå, ålder, etnicitet och inkomst. Det symboliska kapitalet, framförallt det kulturella kapitalet, leder till fördelar i skolsystemet. En elev med en social bakgrund som ger uttryck för ett starkt kulturellt kapital, dvs. en social bakgrund som bottnar i samma värderingar och kunskapslogik (abstrakt tänkande) som skolans, har lättare att orientera sig i skolsystemet med dess krav, förväntningar, omdömen, abstrakta språkbruk och värderingar. Utbildningssystemet blir ett sätt att underbygga skillnader mellan olika samhällsklasser där högutbildade befäster sin överordnade position gentemot grupper och samhällsklasser som inte har samma symboliska kapital (ibid.). Utifrån det empiriska materialet framkommer tydligt betydelsen av det symboliska kapitalet. Skolan och betygssystemet erkänner som mer värdefullt en viss typ av kunskap och studieteknik, nämligen den teoretiska kunskapen och skolbänksstudier. Yrkesutbildningar tilldelas symboliska tillgångar av en lägre dignitet, de nedvärderas. Den begåvning och kunskapsförmåga som krävs för att läsa yrkesprogram anses vara mindre teoretiskt krävande och därmed bedöms dessa kunskaper vara mindre värdefulla. Betygssystemet kräver lägre antagningspoäng för att fullfölja yrkesprogram som anses vara utbildningsformer för skoltrötta elever eller elever som saknar intresse alternativt förmåga för studieorienterade utbildningar. Indelningen mellan skolelever i olika grupper och rangordningen utifrån värdering av typ av kunskaper lyfts fram på ett konkret sätt i respondenternas utsagor.

Empirin visar hur de teoretiskt inriktade eleverna vill läsa vidare tillsammans med elever med samma ambitioner, studietakt och kunskapsintressen. De vill studera i en gemenskap som har såväl samma värderingar som dispositioner; dessa elever delar samma symboliska tillgångar, de uttrycker sig på ungefär samma sätt, de använder samma vokabulär och har samma kunskapsmål. De yrkesinriktade eleverna, som har en annan social bakgrund, bildar en homogen grupp med egna ambitioner och symboliska tillgångar. Genom användning av viss självnedvärdering motiveras gymnasievalet utifrån andra värden (praktik) och typ av kunskaper (yrkesfärdigheter). Skolan blir en mötesplats för elever med olika social bakgrund men den blir inte den påtänkta inkluderande verksamheten som bör bekämpa utestängning, stigmatisering och utbildningssegregationen. Det empiriska underlaget i denna studie visar just på motsatta förhållanden där både de teoretiskt och yrkesinriktade eleverna reproducerar självsortering utifrån den egna sociala bakgrunden som upprätthåller utbildningssegregation och social snedrekrytering till gymnasiala studier.

En annan fråga som ställts till studiedeltagarna handlar om elevernas attityder beträffande möjligheten att välja skol- och utbildningsalternativ. Samtliga ger uttryck för liknande attityder gällande positiva aspekter. De uppskattar skolvalfriheten då det blir första gången under skoltiden

som de själva får avgöra sin utbildning. Det påpekas att grundutbildningen handlar om att läsa samma ämnen i klasser med elever som skolpersonalen väljer. De intervjuade nämner att skolvalfriheten gör det möjligt att välja utbildning utifrån egna kunskapsintressen samt bestämma sig för den skola som matchar egna förväntningar och önskemål. Denna möjlighet att välja skol- och utbildningsalternativ uppges vara värdefull för den egna identiteten och utvecklingen eftersom var och en får, utifrån egna överväganden, ta ansvar för ett val som kommer att påverka den egna framtiden.

De intervjuade uttrycker sig på ett sätt som pekar mot individualistiska utgångspunkter. En stor del av svaren genomsyras av resonemang om att utgå ifrån vad man själv anser vara givande och intressant, det handlar om att hitta den utbildning och skola som passar en själv. Trots att det empiriska materialet tydligt visar att den egna sociala bakgrunden begränsar valfriheten, anser de intervjuade eleverna att inte något påverkar deras val. Denna motsägelsefullhet kommer att utvecklas längre fram då empirin avspeglar ytterligare faktorer som inskränker den upplevda valfriheten. En mer renodlad individualism hittas i de teoretiskt inriktade elevernas resonemang vilka, som tidigare visat, vill utestänga elever som inte har samma studietakt och kunskapsambitioner som de har. Enligt en majoritet av samtliga respondenter handlar skolvalfriheten i grund och botten om den enskildes frihet att forma sitt eget liv, man blir ledare för sitt eget livsprojekt. I samband med resonemang om kopplingen mellan skolvalfrihet och den egna friheten att forma sitt liv lyfts även reflektioner om jämlikhet fram; var och en har rätt till samma valfrihet. Valfrihet bedöms vara positivt eftersom eleverna har egna önskemål. Men i empirin framkommer det att denna jämlikhet snarare handlar om likvärdighet i meningen att alla bör ha samma frihet att välja. Denna likvärdighet tar inte hänsyn till elevens möjlighet (förutsättningar och resurser) att förverkliga skolvalfriheten.

De intervjuade nämner att med valfrihet följer ansvar. Det förklaras att det är den enskildes ansvar att förvalta skolvalfriheten på ett genomtänkt sätt, vilket innebär att göra det optimala valet. Respondenterna ger uttryck för en retorik som avspeglar ett konsumentbeteende. De har en rättighet som ska förverkligas utifrån egna önskemål och krav och är medvetna om att skolorna befinner sig på en marknad där varje skola är beroende av att ha tillräckligt många elever för att kunna bedriva verksamheten. Rätten till gymnasieutbildning är värdefull för den skola som lyckas bli vald till att förverkliga den. De intervjuade är tacksamma för möjligheten att kunna välja mellan flera skolor då kan man leta efter en skola som passar. Samtidigt framkommer det i studiens empiri att gymnasieskolor använder sig av en förhållandevis intensiv marknadsföring, oftast med fokus på något som kan göra att den enskilda skolan kan åberopa sig på att vara antingen "bäst" i något avseende eller kunna erbjuda ett annorlunda, helst unikt gymnasialt program.

Enligt studiedeltagarna visar gymnasieskolor en välkomnande attityd genom att bjuda in på besök för att övertyga genom olika strategier (såsom tillmötesgående lärare, fräscha och moderna lokaler, tillgång till modern utrustning, framtida tilldelning av bärbara datorer). Skolvalet, som framkallar känslan av frihet att styra över sitt liv förstärks av en marknadslogik där skolor tävlar med varandra om elever (se Lund 2006; Kjellman 2001; Irisdotter Aldenmyr 2008). Studiedeltagarna går på öppet hus och i de flesta fall görs studiebesök på flera skolor innan det avgörande beslutet tas. Respondenterna är noggranna i valet av utbildning och huvudman och deras resonemang ger prov på avvägningar och en hög medvetenhet om det egna ansvaret i förverkligandet av valfriheten. Svaren avspeglar ett genomtänkt konsumentbeteende där inget görs förhastat eller slumpmässigt.

Respondenternas uttryckta individualism sammanlänkad med ett konsumentbeteende kan förstås som ett uttryck för samhällsandan där välfärdstjänsterna de senaste decennierna, på grund av en ökad marknadsorientering, antagit formen av marknadsbaserade tjänster (Hjort & Panican 2011, 2014). Sedan 1980-talet har den socialliberala andan trängts ut av ett nyliberalt tänkesätt (Wagner 2004). Marknadslogiken breder ut sig i det senmoderna/postindustriella samhället (Habermas 2007; Giddens 1990, 1991). Relationen mellan medborgare och välfärdsproducenter har genomgått en omvandling mot att bli kundorienterad med individanpassade välfärdstjänster. Beck (2000) talar om ett senmodernt samhälle genomsyrat av risker framkallade av en ökad individualisering och frihet att välja livsstil i alltmer marknadsanpassade välfärdsystem samt en ekonomisk tillväxt som inte backar upp en universell välfärd. Socialliberala principer såsom universell jämlikhet i förutsättningar och gruppsolidaritet lämnas till förmån för den nyliberala principen om likvärdighet i meningen att medborgare ges samma typ av valfrihet. Under denna samhällsomvandling har den socialliberala principen om att låta stat och kommun stå som garant för likvärdiga välfärdstjänster gradvis ersatts med den nyliberala principen om en ökad valfrihet där den enskilde blir en konsument som får navigera i ett marknadsbaserat samhälle för att själv välja välfärdstjänster såsom utbildning, pensionsfond samt olika vård- och omsorgsformer. I det nyliberala tänkandet förskjuts ambitionen från den socialliberala principen om jämlika förutsättningar och ömsesidighet/jämbördighet till valfrihet i förverkligandet av det egna livsprojektet. Det är individens eget projekt och tillfredsställelse som står i fokus, en ideologisk trend som genomsyrar även utbildningssystemet (Hjort & Panican 2011, 2014; Englund 1996; Ball 1994; Boman 2002). Det är en aktiv, självständig och kompetent "citizen-consumer" som efterfrågas (Trentmann 2007; Clarke 2007; Mitchell 2003; Schild 2007; Blomqvist 2004; Le Grand 2007; Giddens 1999). Det empiriska materialet visar att de intervjuade införlivar och förverkligar den nyliberala andan med valfrihet som ideal på ett sätt som de själva inte upplever som problematiskt, respondenterna agerar som entreprenörer i sitt eget liv.

Stora delar av tidigare forskningsresultat som problematiserar skolvalfrihet (se exempelvis Bunar 2001, 2005, 2008, 2009; Lund 2006; Kallstenius 2009; Richardsson 2004; Kjellman 2001; Olofsson 2010; Damgren 2002; Skawonius 2005; Johnsson 2004; Hjort & Panican 2011, 2014; Hjort, Hjärpe & Panican 2014a³) ringar in faktorer såsom klass, kön, social bakgrund, etnicitet, tillgång till information och insyn i utbildningssystemet, eget nätverk, handlingskraft samt resurser. Dessa faktorer kan begränsa den reella valfriheten och istället befästa en social och etnisk segregation. Elevers faktiska val sker inte i ett socioekonomiskt vakuum utan blir ett resultat av en selektiv mekanism styrd av såväl individuella som strukturella faktorer samt resurser och kompetenser som varken erbjuder frihet eller samma förutsättningar⁴. Men ingen av de intervjuade i denna undersökning ger uttryck för sådana farhågor under valprocessen, ingen av respondenterna skulle känna igen sig i dessa resonemang. Istället pekas gång efter annat på fördelar med skolvalfriheten. Glappet mellan forskningsresultat och respondenternas svar i denna studie kan handla om att många av de studier jag hänvisar till utgår ifrån insamlad empiri i undersökningar gjorda med skolrepresentanter alternativt andra aktörer än eleverna själva eller baseras på teoretiska resonemang som inte vilar på primärempiriskt underlag där syftet är att hitta potentiella svagheter inbyggda i skolvalfriheten.

³ För internationell forskning på samma tema se Ball 1994, 2006, 2007; Ball et al 2007; Gewirtz et al 1995; Ambler 1998; Hatcher 1998; Reay & Ball 1997.

⁴ Samtidigt finns det forskning som visar att skolvalfriheten ger möjlighet att lämna en segregerad skolmiljö (se Gorard & Fitz 2000; Gorard et al. 2001).

Ett annat tema i studien handlar om sättet att reflektera kring kopplingen mellan vald utbildning och arbetskraftsefterfrågan samt den framtida etableringen på arbetsmarknaden. En återkommande utgångspunkt i de intervjuades svar är att den kommande gymnasiala utbildningen ska vara "rolig" i meningen att utbildningen ska omfatta ämnen av intresse för den enskilda eleven. Lika viktigt är att ha "klasskompisar" och lärare som är roliga. Kopplingen mellan den gymnasiala utbildningen och arbetskraftsefterfrågan samt utbildningens relevans för den egna arbetsmarknasetableringen visar sig vara mindre intressant. De yrkesinriktade eleverna har ändå en tendens att reflektera kring gymnasievalet utifrån kopplingen mellan gymnasiekompetens och efterfrågade yrkeskvalifikationer på arbetsmarknaden även om den viktigaste dimensionen är att satsa på en rolig utbildning.

Samtliga intervjuade skulle välja ett "roligt" gymnasieprogram även om utbildningen skulle visa sig leda till en kompetens som inte efterfrågas eller peka mot en etablering i en bransch med överskott på utbildade. Viljan att äntligen ta del av en rolig utbildning överskuggar en framtida planering och reflektioner kring ett val som kan visa sig vara konstruktivt för den egna etableringen på arbetsmarknaden. Mina frågor om arbetsmarknasetablering och arbetskraftsefterfrågan betraktades som främmande. En majoritet av respondenterna har inte fått information om övergången från skola till arbetsliv.

Information om arbetskraftsefterfrågan är viktig under gymnasievalet. En nyckelfaktor beträffande övergången från skola till arbetsliv handlar om den arbetssökandes kompetens, nyckeln till ett arbete är att ha de yrkeskvalifikationer och färdigheter som efterfrågas. Sverige har en matchningsproblematik, vakanta tjänster kan inte tillsättas eftersom det saknas sökande med rätt kvalifikationer (Olofsson & Panican 2014; Karlson & Fergin 2013). Unga väljer i flera fall gymnasiala utbildningar utan hänsyn till arbetskraftsefterfrågan och de kvalifikationer som efterfrågas i arbetslivet (Olofsson & Panican 2012, 2014; Olofsson 2015; Panican & Kaplan 2013). En rad rapporter pekar på att arbetsgivare har problem med att rekrytera arbetskraft med önskad kompetens. I en av Arbetsförmedlingens yrkesprognoser berörs matchningsdimensionen och det nämns att det finns "...gymnasialt utbildade som inte kan räkna med någon nämnvärd förbättring av arbetsmarknadsläget. Det är grupper som har en inriktning på sin utbildning som inte passar behoven på arbetsmarknaden" (2014, s 10). Utifrån en omfattande enkätundersökning drar Svenskt Näringsliv slutsatsen att var femte rekryteringsförsök misslyckas. Trots en hög arbetslöshet är utbudet av ledig arbetskraft med gångbar kompetens lågt, den näst vanligaste förklaringen är brist på arbetssökande med efterfrågad utbildning (Svenskt Näringsliv 2010).

I samband med frågor om övergången från skola till arbetsliv tog respondenterna initiativ till reflektioner kring deras framtida inkomst. Deras resonemang om betydelsen av framtida inkomst hade ett större engagemang än diskussionerna om den valda gymnasiala utbildningens attraktionskraft på arbetsmarknaden. En majoritet av de intervjuade uppger att de gärna vill ha en hög lön då de etablerar sig på arbetsmarknaden. I en studie gjord av Svenskt Näringsliv om bland annat ungdomars (gymnasieelever i slutskedet av deras utbildning) förväntningar på arbetsliv och arbetsgivare dras följande slutsats som bekräftar flera delar av de intervjuades resonemang i denna studie:

Arbetet verkar snarare viktigast i termer av vilka livsmöjligheter det medför; pengar för personliga livsmål, semester, nöjen eller konsumtion/---/ Ledstjärnan i ungdomarnas

framtida arbetsliv är att tjäna pengar, ha roligt och utvecklas. Nyskapande och kamratskap är nyckelbegreppen i deras framtida yrkeskarriär. (Svenskt Näringsliv 2004, s 13)

Frågor om drömyrket och yrkesidentitet har besvarats på ett oklart sätt. De teoretiskt inriktade eleverna har svårt att resonera i termer av drömyrke, oftast handlar det om ambitionen att etablera sig i en viss bransch utan direkt koppling till ett bestämt yrke. Eftersom dessa respondenter inte reflekterade kring en önskad framtida yrkesidentitet blev det än svårare att diskutera i termer betydelsen av att välja rätt gymnasial utbildning som förbereder vägen mot det man önskar bli samt vad som krävs för att nå drömyrket. Eleverna resonerar i olika steg. Först handlar det om att välja en rolig gymnasial utbildning som ger högskolebehörighet för att därefter välja den högskoleutbildning som avgör ens yrkestillhörighet. Det avgörande valet görs först efter avslutade gymnasiala studier.

De yrkesinriktade eleverna resonerar mer konkret eftersom flera vet i förväg vad de kommer att arbeta med efter avslutad utbildning. Betoningen ligger på ambitionen att jobba inom samma bransch och gärna på samma arbetsplats som föräldrarna. Ingen av de yrkesinriktade eleverna reflekterar i termer av yrke, yrkestillhörighet och yrkesidentitet. Det handlar inte om att nå drömyrket utan mer om "drömarbetsplatsen" eller "drömarbetsuppgifter".

Men vilka är de betydelsefulla faktorerna som påverkar valet och vad avgör de intervjuades gymnasieval? Ett återkommande svar under intervjusituationen är att det är respondenterna själva som avgör valet. Varken föräldrar, kompisar, media eller skolpersonal anses avgöra valet däremot kan dessa påverka valprocessen i olika grad.

Respondenterna är nöjda med den information om skolvalet de erhåller från skolpersonalen. Samtidigt nämns att skolrepresentanter påverkar deras gymnasieval minst. Lärare, klassmentorer samt studie- och yrkesvägledare (SYV) anses ha en marginell betydelse under valprocessen. Samtliga intervjuade har träffat eller kommer att träffa skolans SYV för att gå genom utbildningsalternativ. Men mötena handlar, enligt respondenterna, om inhämtning av information samt om praktisk hjälp under valprocessen såsom att fylla i rätt blankett korrekt. Svaren är förvånande eftersom forskningen⁵ lyfter fram studie- och yrkesvägledare som en viktig aktör under valprocessen. Inte sällan dras slutsatsen att skolans SYV bör ha yrkes- och vägledningsutbildning för att bli bättre på att informera och vägleda. Man ser också att de bör ha tydligare uppdrag för att undvika variationer på utförande och kvalitet såväl som att öka vägledartätheten för att i högre grad vara tillgängliga under valprocessen (se exempelvis Panican & Olsson 2013, Hjort, Hjärpe & Panican 2014a, 2014b; Olofsson & Panican 2014; Lundahl 2008, 2010; Lundahl & Nilsson 2009; Nilsson 2010; Plant 2012). Detta betyder inte att studie- och yrkesvägledare inte har någon betydelse under valprocessen men bedömd utifrån det empiriska materialet i studien har dessa en mycket begränsad möjlighet att påverka. Även elever med hög meritpoäng, som inte har bestämt sig riktigt, och som fortfarande reflekterar kring valet tackar nej till mer stöd från skolans SYV med hänvisning till den egna kapaciteten att avgöra gymnasievalet.

Jämfört med skolpersonalen har media en större betydelse för de intervjuade när det gäller gymnasievalet. Framförallt har TV och tidningar ett visst inflytande på respondenterna genom olika program, artiklar och reklam. Det är endast några av de intervjuade eleverna som aktivt letar efter information i olika kanaler om den skola de tänker välja. Respondenterna betonar dock att det är de

⁵ Se även rapporter från myndigheter (Skolinspektionen 2013; Skolverket 2005, 2007)

själva som avgör valet och media anses ha en ringa betydelse under valprocessen. Även om media i denna studie är en sekundär påverkansfaktor har resultatet om medias inverkan på valprocessen framkommit i andra undersökningar (se exempelvis Sandell 2007).

Föräldrar och i ännu högre grad, i de fall det finns, respondenternas äldre syskon utgör viktiga påverkansfaktorer under gymnasievalet. I empirin utkristalliseras en ambivalens hos de intervjuade. På nästan varje fråga om föräldrarna påverkar valprocessen blir svaret nej men på följdfrågor lyfts flera exempel fram på hur föräldrarna blir aktiva ifall de bedömer att barnets planerade gymnasieval är mindre genomtänkt, nämligen att valet inte faller inom föräldrarnas studieambitioner och studietraditioner. Föräldrarna har samma roll som skolrepresentanter genom att bli behjälpliga med information och fungerar som en samtalspart under valprocessen. Men om det visar sig att barnet gör avsteg från värderingsramen om det rätta gymnasievalet då intervenerar föräldrarna för att korrigera det planerade valet. Föräldrarnas vaksamma förhållningssätt kommer tydligast fram bland teoretiskt inriktade elever. För flera av de yrkesinriktade eleverna är valet gjort i förväg och kopplat till föräldrarnas yrkesprofil men paradoxalt även i dessa fall understryks av respondenterna att det ändå är de själva som avgör valet.

Mindre än hälften av studiedeltagarna har äldre syskon men dessa är tydliga med exempel på hur de får hjälp med råd. Det uppges att möjligheten att kunna vända sig till äldre syskon med frågor om gymnasievalet ger en trygghet, studiedeltagarna kan få råd vid behov av någon som står dem nära och som har aktuella erfarenheter från skolmiljön. De intervjuade berättar att de ofta vänder sig med frågor till sina äldre syskon samt att deras råd påverkar valprocessen. Ett återkommande råd handlar om att det är viktigt att välja samma program som gamla klasskamrater från grund- och/eller högstadiet. Svaren gällande föräldrarnas och syskons betydelse under valprocessen bekräftas i flera studier (Dresch & Lovén 2010; Lovén 2000; Sandell 2007; SOU 2004:43).

Den faktor som under valprocessen har störst inflytande visar sig vara kompisarna, oftast klasskamrater. Huvudanledningen till att fortsätta läsa tillsammans med samma klasskamrater uppges vara trygghet. Studiedeltagarna nämner att studier på gymnasial nivå leder till stora ändringar: ny klass och nya lärare, andra ämnen och inte sällan pendling till den kommun skolan är placerad i. De intervjuade tillägger att det är de själva som avgör gymnasiebeslutet oberoende av de andras önskemål och eventuella påtryckningar. Kompisarna påverkar valet av skola och program, dock inte utbildningsinriktning. De teoretiskt inriktade respondenterna har kompisar som väljer mellan högskoleförberedande utbildningar. På samma sätt har de yrkesinriktade eleverna kompisar som väljer mellan yrkesinriktade program. Valet görs mellan olika program inom ramen för samma utbildningsinriktning. De intervjuades utsagor om kompisarnas stora betydelse är inte förvånande (Sandell 2007; Skolverket 2012b). Att kompisarna har en så stor betydelse under valprocessen, större än föräldrarnas, framkommer även i andra studier (Lund 2006; Dresch & Lovéns 2010).

Så, hur avgörs valet? De intervjuade påpekar gång efter annan att det är de själva som tar beslutet, fristående från påverkan. Vid följdfrågor framkommer dock att det finns faktorer som i olika grad påverkar valprocessen. Kombinationen av att vara självständig och ändå beroende och påverkad av olika faktorer är komplex. Empirin visar att respondenterna vill vara en del av marknadslogiken som uppmuntrar en ökad individualisering förvekligad genom valfrihet. Det är genom egna val som man får välja livsstil och därmed förverkliga det egna livsprojektet. Men utifrån det empiriska materialet lyckas individualiseringen inte bryta sig loss från strukturella aspekter såsom traditioner och gällande

normer i samhället. Marknadslogiken och valfriheten uppmuntrar till egna beslut som kräver en reflekterande och problematiserande ansats vilket är inte lika med att den enskildes attityder och förhållningssätt är fristående från det egna symboliska kapitalet och bindningar till egna referensramar. Den enskilde får manifesteras självständighet dock inom en viss ram, livsstilen väljs inom den egna inkorporerade livsvärlden. Ett exempel på detta är den sociala bakgrunden som visar sig vara styrande under valprocessen. Utrymmet för individualisering finns inom ramen för det socialt bakgrundsbundna gymnasievalet. Eleven med högutbildade föräldrar kan knappast välja yrkesutbildning, däremot är densamma fri att välja mellan olika högskoleförberedande program.

I flera aspekter har de intervjuade pratat med en röst. Även om respondenterna gör olika val ger de uttryck för ungefär samma attityder gällande valprocessen. Lund (2006) urskiljer tre typer av valprocesser: den individuellt självklara (elever tar inte hänsyn till andras synpunkter och följer sina mål), den kontextuellt kollektiva (elevers framtida utbildning påverkas av familjens val och traditioner samt det sociala sammanhanget) och den argumentativt processuella (eleverna försöker överväga flertal alternativ men givet svårigheter att argumentera för sitt val vänder de sig oftast till sitt sociala sammanhang). Respondenterna kan inte placeras i någon av dessa typer av valprocesser, deras attityder avspeglar en komplexitet som inte kan reduceras till antingen individuella, strukturella eller kontextuella aspekter. I respondenternas svar flätas samtliga tre typer av valprocesser samman. Deras attityder kan snarare betecknas vara ett resultat av en *styrd självreflexiv valprocess*. Den enskilde eleven bildar sin egen identitet, formar och omformar sig själv genom en valprocess som både hämtar näring från och begränsas av den egna inkorporerade livsvärlden.

En sista reflektion. Valet till utbildningsinriktning är i förväg bestämt av den sociala bakgrunden. Valet av program inom utbildningsinriktningen styrs av den enskilde utifrån vad som bedöms vara en "rolig" utbildning.

Vad kan jag dra för slutsats angående studiedeltagarnas sätt att välja mellan olika program inom det socialt bakgrundsbundna valet av utbildningsinriktning? De intervjuades bedömningar av vad som utgör en "rolig" utbildning baseras på avvägningar vägleda av egna preferenser, dock utan hänsyn till utbildningens relevans för den egna etableringen. Yrkesutgång, utbildningsdimensionering och utbildningens attraktionskraft på arbetsmarknaden utgör dimensioner som inte beaktas under valprocessen. Dessa dimensioner lyfts, enligt de intervjuades svar, inte heller fram av skolrepresentanter och diskuteras inte med föräldrar eller kompisar. Men även om studiedeltagarna skulle diskutera och ta reda på att den valda "roliga" utbildningen inte leder till ett jobb hade de, enligt egna utsagor, ändå valt samma utbildning. I så fall blir det viktigt att fundera över respondenternas attityder kring kopplingen mellan "rolig" utbildning och arbetsmarknadsetablering utifrån frågan; väljer unga fel? Bedömt utifrån deras svar som åsidosätter reflektioner om den förvärvade gymnasiala kompetensens relevans för arbetslivet och deras ointresse att tänka om och välja annorlunda ifall utbildningen visar sig inte gynna den egna etableringen i kombination med den omtalade matchningsproblematiken på den svenska arbetsmarknaden så blir svaret givet: Ja, unga väljer fel! Den fortsatta forskningen får klargöra vilka elever (teoretisk- eller yrkesinriktade) som väljer fel samt omfattningen av ogenomtänkta val till "roliga" utbildningar bedömt utifrån övergången skola-arbetsliv. En annan aspekt skulle vara att undersöka vem och vad uppmuntrar tanken om att låta valprocessen vägledas av det man själv bedömer vara "roligt"; väljer ungdomarna "rätt" utifrån uppfostran, är det skolans pedagogik och dess socialiseringsmekanismer som stödjer elevernas förhållningssätt till att tänka i termer av det som är "roligt" utan hänsyn till vad som krävs för en

etablering eller är det omtalade nyliberala tänket som uppmuntrar till självförverkligande, endast utifrån egna villkor eller rent av en kombination av alla dessa faktorer? I denna studie framkommer det att elevernas okunskap, och ännu mer alarmerande deras ointresse för utbildningens möjlighet att tillgodose arbetslivets behov av kompetens, leder till matchningsproblem. Okunskapen och ointresset är en förklarande aspekt som underbygger ungdomsarbetslösheten i Sverige som sedan början på 1990-talet ligger på ungefär samma höga nivå, oberoende av de initiativ som har tagits hittills.

Referenser

- Ahrne, G. & Svensson, P. (2011) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber.
- Alvesson, M. & Skoldberg, K. (2008) *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Allwood, C. M. (2004) *Perspektiv på kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Ambler, J. S. (1998) "Who benefits from educational choice? Some evidence from Europe" i C. Elchanan (red): *Market approaches to education*. Oxford: Elsevier Science.
- Angelov, N., Johansson, P. & Kennerberg, L. (2008) *Välja fritt och välja rätt – drivkrafter för rationella utbildningsval*, Bilaga 8 till Låntidsutredningen 2008, SOU 2008:69. Stockholm: Fritze.
- Arbetsförmedlingen (2014) *Tidigare statistik*. På internet (2015): <http://www.arbetsformedlingen.se/Om-oss/Statistik-prognoser/Tidigare-statistik.html>
- Axelsson, A. (2011) *Kompetensplattform Skåne – en lägesrapport*. Näringsliv Skåne.
- Ball, S. J. (1994) *Education reform - a critical and post structural approach*. Buckingham: Open University Press.
- Ball, S. J. (2003) *Class strategies and the education market*. London: Francis & Taylor.
- Ball, S. J. (2006) *Education policy and social class*. London & New York: Routledge.
- Ball, S. J. (2007) *Education Plc*. London & New York: Routledge.
- Ball, S. J., Goodson I. F. & Maguire, M. (red) (2007) *Education, globalization and new times*. London: Routledge.
- Bauman, Z. (2000) *Liquid modernity*. Cambridge: Polity.
- Beck, U. (2000) *Risksamhället – på väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Blomqvist, P. (2004) "The choice revolution: privatization of Swedish welfare services in the 1990s" i *Social Policy & Administration*, Vol 38, Nr 2:139-155.
- Boman, Y. (2002) *Utbildningspolitik i det andra moderna - om skolans normativa villkor*. Örebro: Örebro Studies in Education.
- Bourdieu, P. (1984) *Distinction - a social critique of the judgment of taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1986) *Kultursociologiska texter*. Stockholm: Salamander.
- Bourdieu, P. (1997) *Kultur och kritik - anföranden*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, P. (1999) *Praktiskt förnuft - bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos.
- Broady, D. & Börjesson, M. (2002) "En social karta över gymnasieskolan i Stockholm i slutet av 1990-talet" i *E-tidskrift* 2002:1. På internet (2015): <http://www.skeptron.uu.se/broadys/sec/p-broadys-borjesson-020407-social-karta.pdf>
- Broady, D. & Börjesson, M. (2008) "En social karta över gymnasieskolan" i U. P. Lundgren (red.) *Individ – samhälle – lärande. Åtta exempel på utbildningsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådets rapportserie, 2:2008. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Bryman, A. (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Bunar, N. (2001) *Skolan mitt i förorten*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Bunar, N. (2005) "Valfrihet och anti-segregerande åtgärder" i *Utbildning & Demokrati*, Vol 14, Nr 3:75-96.
- Bunar, N. (2008) "Bakgrund – om forskningsstudien, de mångkulturella innerstadsskolorna". *Valfrihet, integration och segregation i Stockholms grundskolor*. Stockholm: Stockholms Stad.
- Bunar, N. (2009) *När marknaden kom till förorten*. Lund: Studentlitteratur.
- Bäckman, O., V. Jakobsen, T. Lorentzen, E. Österbacka och E. Dahl (2011) *Dropping out in Scandinavia. Social Exclusion and Labour Market Attachment among Upper Secondary School Dropouts in Denmark, Finland, Norway and Sweden*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier, Arbetsrapport 2011:8.
- Clarke, J. (2007) "Unsettled connections" i *Journal of Consumer Culture*, Vol 7, Nr 2:159-178.
- Cooley, C. H. (1964) *Human nature and the social order*. New York: Schocken books.
- Damgren, J. (2002) *Föräldrars val av fristående skolor*. Malmö: Malmö högskola.

- Dresch, J. & Lovén, A. (2010) "Vägen efter grundskolan" i L. Lundahl (red.) *Att bana vägen mot framtiden - Karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Englund, T. (1996) *Utbildningspolitiskt systemskifte?* Stockholm: HLS.
- Forslund, A. (2014) "Hur stor är egentligen ungdomsarbetslösheten?" i *På väg in: ungdomars liv och försörjning. Rapport från forskarseminariet i Umeå 15–16 januari 2014 i Socialförsäkringsrapport 2014:3* Stockholm: Försäkringskassan.
- Gewirtz, S., Ball, S. J. & Bowe, R. (1995) *Markets, choice and equity in education*. Buckingham: Open University Press.
- Giddens, A. (1990) *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and self-identity - self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity.
- Giddens, A. (1999) *Den tredje vägen: om socialdemokratins förnyelse*. Stockholm: Atlas.
- Gorard, S. & Fitz, J. (2000) "Markets and stratification" i *Educational Policy*, Vol 14, Nr 3:405–429.
- Gorard, S., Fitz, J. & Taylor, C. (2001) "School choice impacts – what do we know?" i *Educational Researcher*, Vol 30, Nr 7:18-23.
- Gruffman, U. (2010) "Klassresenärer och kvarstannare" i L. Lundahl (red.) *Att bana vägen mot framtiden. Karriärval och vägledning i ett individuellt och politiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Habermas, J. (2007) *Mellan naturalism och religion. Filosofiska uppsatser*. Göteborg: Daidalos.
- Hatcher, R. (1998) "Class differentiation in education: Rational choices?" i *British Journal of Education*, Vol 19, Nr 1:5–24.
- Hjort, T. & Panican, A. (2011) "Valfrihet - en utmaning för det sociala medborgarskapet" i *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, Årg 17(3):23-36
- Hjort, T. & Panican, A. (2014) "Navigating the market of welfare services – The choice of upper secondary school in Sweden" i *Nordic Journal of Social Research*, Vol. 5:55-79
- Hjort, T., Hjärpe, T. & Panican, A. (2014a) "Säkra kort och öppna dörrar – om normer i gymnasievalsprocessen" i J. Olofsson (red.) *Den långa vägen till arbetsmarknaden – Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur.
- Hjort, T., Hjärpe, T. & Panican, A. (2014b) "Rådgivare, vägledare och mäklare – om grundskolans roll och betydelse för gymnasievalet" i A. Persson & R. Johansson (red.) *Vetenskapliga perspektiv på lärande, undervisning och utbildning i olika institutionella sammanhang – utbildningsvetenskaplig forskning vid Lunds universitet*. Lund: Institutionen för utbildningsvetenskap, Lunds universitet.
- Industrirådet (2014) *Industrirådets syn på kompetensförsörjning 2014*. På internet (2015): [http://www.industriradet.se/home/ik2/res.nsf/vRes/ik_1281449305484_industristrategi_kompetensforsorjning_2014_industriradet_pdf/\\$File/Industristrategi%20Kompetensf%C3%B6rs%C3%B6rjning%202014%20Industrir%C3%A5det.pdf](http://www.industriradet.se/home/ik2/res.nsf/vRes/ik_1281449305484_industristrategi_kompetensforsorjning_2014_industriradet_pdf/$File/Industristrategi%20Kompetensf%C3%B6rs%C3%B6rjning%202014%20Industrir%C3%A5det.pdf)
- Irisdotter Aldenmyr, S. (2008) "Mångfald och marknad - om möjligheterna att främja mångfald och demokrati inom en marknadsorienterad skola" i *Pedagogisk Forskning i Sverige* Årg. 13, Nr. 3:161–175.
- Johnsson, M. (2004) *Kontrasternas rum*. Umeå: Umeå universitet.
- Kallstenius, J. (2009) "Segregation och skolvalfrihet i Stockholm" i C. Knuthammar & G. Graninger (red): *Samhällsbyggande och integration*. Linköping: Linköpings universitet.
- Karlson, N. & Skånberg, O. (2012) *Matchning på den svenska arbetsmarknaden. Underlagsrapport 9 till Framtidskommissionen*. Stockholm: Fritze.
- Karlson, N. & Fergin, E. (2013) *Vad är kompetens?* Rapport nr 6. Stockholm: Ratio.
- Kjellman, A-C. (2001) *"Hurra för valfriheten!" – men vad ska vi välja?* Stockholm: HLS.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lantz, A. (2007) *Intervjumetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Le Grand, J. (2007) *The other invisible hand*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.

- Lijphart, A. (1971) "Comparative politics and the comparative method" i *The American Political Science Review*, Vol. 65, Nr 3, 682-693.
- Lindberg, H. (2012) *Företagens kompetensförsörjning och ungas etablering på arbetsmarknaden*. Rapport nr 1. Stockholm: Ratio.
- Lovén, A. (2000) *Kvalet inför valet: om elevers förväntningar och möten med vägledare i grundskolan*. Lund: Lunds universitet.
- Lund, S. (2006) *Marknad och medborgare: elevers valhandlingar i gymnasieutbildningens integrations-och differentieringsprocesser*. Växjö : Växjö University Press.
- Lundahl, L. (2008) "Bana sin väg genom framtiden-individens karriärutveckling och samhällets övergångspolitik" i *Resultatdialog 2008. Forskning inom utbildningsvetenskap*. Vetenskapsrådets Rapportserie.
- Lundahl, L. & Nilsson, G. (2009) "Architects of their own future? Swedish career guidance policies" i *British Journal of Guidance and Counselling*, Vol. 37, Nr 1:27-38.
- Lundahl, L. (2010) "Sweden: decentralization, deregulation, quasi-markets- and then what?" i *Journal of Education Policy*, Vol. 17, Nr 6:687-697.
- Meeuwisse, A., Swärd, H., Eliasson-Lappalainen, R. & Jacobsson, K. (2008) *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Mead, G. H. (1976) *Medvetandet, jaget och samhället - från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Lund: Argos
- Mitchell, K. (2003) "Educating the national citizen in neoliberal times" i *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol 28, Nr 4:387-403.
- Nilsson, G. (2010) "I backspegeln" i L. Lundahl (red) *Att bana vägen mot framtiden- karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Olofsson, J. (2005) *Svensk yrkesutbildning. Vägval i internationell belysning*. Stockholm: SNS.
- Olofsson, J. (2010) *Krisen i skolan – utbildning i politiken och i praktiken*. Umeå: Borea.
- Olofsson, J. (2013) *Den svenska yrkesutbildningsmodellen – dess etablering, sentida förändring och framtida utmaningar*. Rapport nr 8. Stockholm: Ratio.
- Olofsson, J. (2014a) *Yrkesutbildning i förändring – utmaningar och möjligheter ur ett forsknings- och aktörsperspektiv*. Rapport nr 10. Stockholm: Ratio.
- Olofsson, J. (2014b) *Den långa vägen till arbetsmarknaden – Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur.
- Olofsson, J. (2015) *Yrkesutbildning i förändring: från lärlingsutbildning till yrkescollege*. Rapport nr 18 april 2015. Stockholm: Ratio.
- Olofsson, J. & Thoursie, A. (2007) *Ungas framtidsvägar – möjligheter och utmaningar*. Stockholm: Agora.
- Olofsson, J. & Panican, A. (2008) *Ungdomars väg från skola till arbetsliv – nordiska erfarenheter*. Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet.
- Olofsson, J. & Panican, A. (2012) *Lärlingsutbildningen – aktuella erfarenheter och framtida möjligheter*. Rapport nr 2 maj 2012. Stockholm: Ratio.
- Olofsson, J. & Annvir, D. (2013) *Folkhälsan - en del av Skånes kompetensförsörjning – om insatser för att omfördela maktresurser och underlätta ungas etablering*. Malmö: Region Skåne.
- Olofsson, J. & Panican, A. (2013) "Unga och utanförskap i Sverige" i T. Olsen & J. Tägtström (red.) *For det som vokser. Unge, psykisk uhelse og tidlig uførepensjonering i Norden. En antologi*. Stockholm: Nordens Välfärdscenter.
- Olofsson, J. & Panican, A. (2014) *En utbildningsgaranti – möjligheter på regional nivå*. Malmö: Region Skåne.
- Olofsson, J. & Wadensjö, E. (2007) *Ungdomar, utbildning och arbetsmarknad i Norden*. Stockholm: FAS.
- Olofsson, J. & Wadensjö, E. (2009) *Arbetsmarknadspolitik – förändrade förutsättningar och nya aktörer*. Stockholm: SNS.
- Oscarsson, E. (2013) *Ungdomsarbetslöshet – mått, orsaker och politik*. Stockholm: SACO.
- Panican, A. (2014) *Yrkesutbildning för morgondagens arbetsliv*. Stockholm: Dialogos.

- Panican, A. (2014a) "Den (o)villkorade gymnasieskolan - en förpliktande rättighet och skyldigheten att välja bort yrkesutbildningar" i A. Panican (red.) *Yrkesutbildning för morgondagens arbetsliv*. Stockholm: Dialogos.
- Panican, A. (2014b) "Yrkesutbildning för morgondagens arbetsliv?" i A. Panican (red.) *Yrkesutbildning för morgondagens arbetsliv*. Stockholm: Dialogos.
- Panican, A., Johansson, H., Koch, M. & A. Angelin (2013) *The local arena for combating poverty. Malmö, Sweden*. Oldenburg: University of Oldenburg, Jean Monnet Centre for Europeanisation and Transnational Regulations, Institute for Social Sciences.
- Panican, A. & Olsson, K. P. (2013) *Hur tänker de? - Attityder hos unga och deras föräldrar om arbetslöshet och etablering i arbetslivet*. Lund: Socialhögskolan.
- Passer, M. W. & Smith, R. E. (2011) *Psychology - the science of mind and behavior*. New York: McGraw-Hill Higher Education.
- Plant, P. (2012) "Quality assurance and evidence in career guidance in Europe: counting what is measured or measuring what counts?" i *International Journal of Vocational Guidance*, Vol. 12, Nr 2:91-104.
- Reay, D. & Ball, S. J. (1997) "Spoilt for choice: the working classes and educational markets" i *Oxford Review of Education*, Vol 23, Nr 1:89-101.
- Richardsson, G. (2004) *Svensk utbildningshistoria*. Lund: Studentlitteratur.
- Sandell, A. (2007) *Utbildningssegregation och självsortering. Om gymnasieval, genus och lokala praktiker*. Malmö: Holmbergs.
- Schild, V. (2007) "Empowering 'consumer-citizens' or governing poor female subjects?" i *Journal of Consumer Culture*, Vol 7, Nr 2:179-203.
- SFS 1985:1100 Skollag.
- Skawonius, C. (2005) *Välja eller hamna*. Stockholm: Pedagogiska institutionen.
- SKL (2013) *Öppna jämförelser. Gymnasieskola 2013*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- SKL (2014a) *Öppna jämförelser. Grundskola 2014*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- SKL (2014b) *Öppna jämförelser. Gymnasieskolan 2014*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- SKL (2015) *Öppna jämförelser. Grundskola 2015*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Skolinspektionen (2013) *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan. Kvalitetsgranskning Rapport 2013:5*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolverket (2005) *Utvärdering av vägledning inom det offentliga skolväsendet*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2007) *Kvalitetsgranskning av studie- och yrkesorientering inom grundskolan*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2012a) *Likvärdig utbildning i svensk grundskola? Rapport 374*. Stockholm: Fritze.
- Skolverket (2012b) *Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2013) *Det svåra valet – elevers val av utbildning på olika slags gymnasiemarknader. Rapport 394*. Stockholm: Fritze.
- Skolverket (2014a) *Skolor och elever i gymnasieskolan läsåret 2014/15, elever på program – preliminär statistik*. På internet (2015): <http://skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/gymnasieskola/skolor-och-elever>
- Skolverket (2014b) *Allt färre elever på yrkesprogram*. På internet (2015): <http://www.skolverket.se/om-skolverket/press/pressmeddelanden/2014/allt-farre-elever-pa-yrkesprogram-1.227603>
- Skolverket (2015a) *Siris – Gymnasieskolan, Elevstatistik Läsåret 2014/15*. På internet (2015): http://siris.skolverket.se/siris/ris.elever_gy.rapport_lgy11
- Skolverket (2015b) *Skolverkets lägesbedömning 2015. Rapport 421*. På internet (2015): Stockholm: Fritzes.
- SOU 1993:85 *Ursprung och utbildning, social snedrekrytering till högre studier*. Stockholm: Fritze.
- SOU 2004:43 *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*. Stockholm: Fritzes.

- Svenskt Näringsliv (2010) *Att söka men inte finna - Svenskt Näringslivs rekryteringsenkät*, del 1. Stockholm: Svenskt Näringsliv.
- Svensson, A. (2001) "Består den sociala snedrekryteringen? Elevernas val av gymnasieprogram hösten 1998" i *Pedagogisk forskning i Sverige*, Nr 3: 161-172.
- Trentman, F. (2007) "Citizenship and consumption" i *Journal of Consumer Culture*, Vol 7, Nr 2: 147-158.
- Trost, J. (2010) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet (2012) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. På internet (2015): <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>
- Wagner, A. (2004) "Redefining citizenship for the 21st century" i *International Journal of Social Welfare*, Vol 13, Nr 4: 278-286.

Appendix

Intervjuguide, frågor till grundskoleelever som går i årkurs 9 under deras sista skoltermin

BAKGRUNDSINFORMATION

- Är Du född i Sverige?
- Är Dina föräldrar födda i Sverige?
- Vad har Dina föräldrar för högsta avslutad utbildning?
- Vilka yrken har Dina föräldrar?

ATTITYDER GÄLLANDE GYMNASIEVALET - VAD AVGÖR UTBILDNINGSSVALET?

- Utgör gymnasievalet något viktigt för Dig? På vilket sätt har valet av gymnasial inriktning betydelse för Dig?
- Vilka funderingar har Du kring gymnasievalet?
- Hur uppfattar Du den kunskap Du har och tillgång till information om teoretiska respektive yrkesprogram inför gymnasievalet?
- Hur uppfattar Du teoretiska program? Hur uppfattar Du yrkesprogram? Hur uppfattar Du lärlingsutbildning?
- Vilken gymnasial inriktning kommer Du att välja? Vad är det som lockade Dig till att göra detta val?
- Vad har det för betydelse vem som är huvudmannen (kommunal eller fristående) i Ditt val av gymnasieskola?
- Upplever Du att det är svårt att bestämma Dig för gymnasial inriktning och i så fall varför?
- Upplever Du att det finns förväntningar på att Du ska välja en viss gymnasial inriktning och ett särskilt gymnasieprogram? I så fall, vem har dessa förväntningar?
- Vilka faktorer ser Du som betydelsefulla vid val av utbildningsinriktning? Vad avgör Ditt gymnasieval?
- Hur reflekterar Du kring möjligheter att byta utbildningsinriktning under gymnasiestudier?
- Hur har Du hämtat in information om gymnasievalet? På vilket sätt har Du fått råd från studie- och yrkesvägledare samt andra skolrepresentanter (såsom andra lärare, skolkurator) för att resonera Dig fram till ett genomtänkt val?
- Brukar Du prata hemma med Dina syskon och föräldrar om gymnasievalet? På vilket sätt diskuterar Ni om detta?
- På vilket sätt diskuterar Dina studiekamrater och kompisar om gymnasievalet?
- Vilken betydelse har skolan, föräldrarna, media (TV, radio, tidningar, olika webbplatser) och omgivningen (kompisar, skolkamrater) i valet av gymnasial inriktning? Vem har haft avgörande betydelse när det gäller ditt gymnasieval?
- Kan Du berätta om positiva aspekter och hinder gällande ditt utbildningsval?
- Vad tycker Du är det största hindret för Dig gällande gymnasievalet?
- Skulle Du behöva mer stöd gällande gymnasievalet och i så fall vad är det för stöd Du skulle önska Dig och vem borde erbjuda det?
- Har Du de poäng som krävs för att komma in på den valda inriktningen?
- Om Du hade haft full pott hade Du valt samma program och skola?
- Vad tror Du händer ifall Du ångrar Ditt gymnasieval under kommande gymnasiala studier?
- Vad anser Du vara nödvändigt för Dig för att etablera Dig på arbetsmarknaden? Hur ser Du på betydelsen av att ha gymnasiekompetens då Du söker ett arbete?
- På vilket sätt reflekterar Du kring arbetskraftsefterfrågan vid gymnasievalet? På vilket sätt är det viktigt att välja ett gymnasialt program som leder till jobb? Hur tror Du att Dina studiekamrater tänker kring samma frågor?

- Lått oss spekulera, om Ditt utbildningsval ger kunskaper som inte direkt efterfrågas på arbetsmarknaden, hade Du då gjort samma val?
- Vad har gymnasievalet för betydelse för framtida yrkesliv?
- Hur ser Du på Din framtid? Vilket är ditt drömyrke? Vad krävs det för typ av kunskaper för att kunna etablera dig inom Ditt drömyrke?
- Vad vet Du om Ditt framtida yrke?
- Hur reflekterar Du kring begreppet yrke och yrkestillhörighet? Vilka föreställningar har Du om skillnaden mellan yrke och jobb?
- Finns det något annat som Du vill berätta som Du tycker är viktigt gällande gymnasievalet?

